

บทที่ ๓

สถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในสังคมไทย

สตรีไทยมีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่อดีต ในทางการเมืองสตรีไทยในประวัติศาสตร์หลายคนได้มีบทบาทในการสร้างชาติไทย ในสมัยปัจจุบัน มีสตรีไทยจำนวนมากได้มีบทบาททางการเมือง เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ น.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ได้เป็นนายกรัฐมนตรีหญิงคนแรกของประเทศไทย และยังมีสตรีที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา รัฐมนตรี นอกจากนี้ในหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนยังมีสตรีที่ดำรงตำแหน่งสำคัญ เช่น ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น ในด้านสังคมและวัฒนธรรมสตรีไทยหลายท่านมีบทบาทด้านการประพันธ์ เช่น ดอกไม้สด ประพันธ์เรื่องชัยชนะของหลวงนฤบาลผู้ดี จิรนนท์ พิตรปรีชา ได้รับรางวัลกวีซีไรต์

๓.๑ ความหมายของสตรีที่ใช้ในสังคมไทย

คำว่า “ผู้หญิง” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Woman” ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะมาจากรากศัพท์ว่า “Womb” แปลว่า มดลูก^๑ สตรี กับ บุรุษ หรือเรียกอย่างสามัญว่า “หญิงกับชาย” นั้น เป็นเพศคู่ที่ทำหน้าที่ร่วมกัน ในการขยายเผ่าพันธุ์มนุษย์ และทำหน้าที่อื่นๆ ที่สังคมมนุษย์จะพึงทำ จนไม่น่าจะกล่าวได้ว่าใครสำคัญกว่าใคร^๒

สำหรับความหมายของสตรีในสังคมไทยในมุมมองด้านอื่นๆ เช่นหมายถึงผู้ดูแลภารกิจในครอบครัว บางครั้งก็ต้องตื่นมาจัดการเรื่องอาหารการกินให้กับลูกก่อนที่ลูกจะไปโรงเรียนหรือออกไปทำงาน นอกจากจัดการเรื่องอาหารแล้วก็ต้องดูแลความเรียบร้อยในบ้าน หรือช่วยสามีซ่อมแซมเครื่องมือในบ้าน ซึ่งงานในแต่ละวันที่ต้องทำเหมือนกันทุกวันคือดูแลทุกอย่างในครอบครัว แม้งานที่ทำจะเป็นภาระหนักและจำเจแต่ด้วยความที่เป็นแม่และภรรยาจึงต้องจัดการตามหน้าที่ ประกอบกับการถูกสั่งสอนมาจากรุ่นต่อรุ่นถึงภาระเหล่านี้ว่าเป็นหน้าที่ของแม่บ้านที่พึงกระทำ

^๑ มานพ นักการเรือน ผศ., พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

^๒ บรรจบ บรรณรุจิ, ดร., สถานภาพของสตรีในคัมภีร์พุทธศาสนา. ใน รวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖๓.

ต่อมาสังคมไทยได้มีการแบ่งแยกความเป็นหญิงเป็นชายอย่างชัดเจน ซึ่งสาเหตุหรือปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลเกื้อหนุนให้เกิดการแบ่งแยก และการเอาวัดเอาเปรียบทางเพศนั้น ทางมานุษยวิทยาได้ให้คำอธิบายว่า นอกจากผู้ชายจะมีลักษณะทางธรรมชาติ หรือลักษณะทางชีววิทยาบางอย่างเหนือกว่าผู้หญิงแล้ว ยังเป็นผลมาจากกระบวนการเรียนรู้ และวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมอีกด้วย ซึ่งการครอบงำ หรือผูกขาดอำนาจโดยเพศผู้ชายนั้น จะมีความสัมพันธ์กับอำนาจทางเศรษฐกิจ คือ การควบคุมกำลังการผลิต และแบ่งปันทรัพยากร ความพยายามในการรักษาสถานะสมดุลระหว่างจำนวนประชากรกับทรัพยากรธรรมชาติ และสงคราม จนทำให้ปัจจุบันได้เกิดแนวความคิดด้านสตรีนิยมเกิดขึ้น ซึ่งส่งผลทำให้คนในสังคมต่างๆ รวมทั้งในประเทศไทยได้หันมาสนใจศึกษาเกี่ยวกับเพศ และการแบ่งแยกทางเพศมากขึ้น และเริ่มมีมุมมองใหม่ว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการกดขี่ทางเพศมาโดยตลอด เป็นการกดขี่เพศหญิงโดยเพศชาย และด้วยพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม บางครั้งทำให้ผู้หญิงเองไม่รู้ตัวว่าตัวเองถูกกดขี่ ส่งผลให้เกิดการเรียกร้องสิทธิสตรี และความเสมอภาคระหว่างหญิงชายตามมา ซึ่งการเรียกร้องนั้นมีทั้งการเรียกร้องความเสมอภาคทางกฎหมาย บทบาททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และศาสนา โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับการบวชภิกษุณี ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันได้มีการรื้อฟื้นภิกษุณีในประเทศไทยเกิดขึ้นอีกครั้ง จากการบวชของ รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔ จากเหตุการณ์นี้เอง ได้ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมไทยอย่างมากทั้งในลักษณะที่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วย

๓.๒ สถานภาพของสตรีในสังคมไทย

ประเทศไทยในระยะกว่า ๒ ช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้รับผลกระทบจากกระแสของโลกาภิวัตน์อย่างรุนแรง ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล และพลวัตทางสังคม แปรเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งการรับมือกับความแปรเปลี่ยนนี้ทำให้ผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบต้องทำงานหนักเป็นอย่างยิ่ง และจะต้องมีการประสานร่วมมือกันอย่างเป็นระบบระหว่างเครือข่ายแนวร่วมทั้งภาครัฐและเอกชน

จากการแบ่งงานกันทำระหว่างสตรีและบุรุษภายในครอบครัวที่สืบทอดกันมา สตรีได้รับการกิจที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ หน้าที่รับผิดชอบงานบริการด้านต่างๆ ภายในบ้าน ซึ่งเป็นอาณาเขตสำคัญของครอบครัว ในขณะที่ผู้ชายรับผิดชอบกิจกรรมนอกบ้านเป็นหลัก แม้จะมีข้อยกเว้นอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่สตรีก็คือผู้ที่เลี้ยงดูบุตร ทำครัว ทำความสะอาด จัดเก็บสิ่งของ ซักเสื้อผ้า ดูแลความเรียบร้อยของบ้านเรือน และกิจกรรมต่างๆ ภายในบ้าน รวมทั้งการปรนนิบัติรับใช้ ดูแลทุกข์สุขของสามีและสมาชิกในครอบครัว ฯลฯ เหล่านี้ทั้งหมด คือภารกิจในการผลิตพลังงานทดแทน แรงงาน

ทดแทน หรือการรับผิดชอบความเป็นอยู่ สวัสดิการ ตลอดจนคุณภาพชีวิตของสมาชิกในสังคม เพื่อการสืบทอดของสังคมนั่นเอง

งานเหล่านี้เป็นงานที่ไม่มีการนับรวมในผลผลิตรวมประชาชาติ ไม่มีการให้ค่าเป็นตัวเงิน นอกจากส่วนที่ปฏิบัติโดยผ่านกระบวนการของตลาด เช่น การจ้างผู้ช่วยแม่บ้าน ธุรกิจซักอบรีด ร้านอาหาร ภัตตาคาร และบริการทางเพศ ฯลฯ แต่แม้จะผ่านระบบตลาด งานเหล่านี้ก็มักไม่ได้รับการยกย่องหรือให้ความสำคัญ และถูกจัดเป็นงานบริการชั้นสอง ค่าตอบแทนที่ได้รับมักจะต่ำกว่างานอื่นเมื่อเปรียบเทียบกับ ทั้งที่เป็นงานที่เหนื่อยยากและทำไม่รู้จบสิ้น บ่อยครั้งงานเหล่านี้ก่อให้เกิดการส่งผ่านสภาวะกดขี่เอารัดเอาเปรียบขึ้นอีกด้วย ดังเช่นกรณีของผู้ช่วยแม่บ้านซึ่งมักเป็นสตรีที่ได้รับค่าตอบแทนและสถานะทางสังคมที่ต่ำ จากการเข้ามาช่วยแบกรับภารกิจงานบ้าน จำนวนไม่น้อยถูกละเมิดสิทธิพื้นฐานต่างๆ หรือละเมิดทางเพศโดยนายจ้างอีกด้วย ราวกับการทำงานในสถานะเช่นนี้ทำให้ความเป็นมนุษย์ชนลดลง นอกจากนั้นสตรีที่ทำงานที่บ้านจำนวนมากมักถูกระบุว่า อยู่บ้านเฉยๆ ทั้งที่ทำงานตลอดทั้งวัน ดังคำกล่าวที่ว่า “งานของผู้ชายจบลงเมื่อสิ้นแสงตะวัน แต่งานของผู้หญิงไม่มีใครเคยเห็นความสำคัญ”^๓

จะว่าไปแล้ววิถีชีวิตของสตรีในสังคมปัจจุบัน ยังมีสิทธิทำงานเท่าเทียมชายหรือมากกว่า และหนักกว่าชายเสียอีก นั่นเป็นภาวะจำยอมตามระบบของชนบทรรมนิยมประเพณีที่เคยปฏิบัติมายาวนาน และนั่นอาจเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติที่มีอาจสลับทั้งได้ง่ายๆ ดังที่สุภาภรณ์ พรณราย ประธานเครือข่ายสตรีรอบทะเลสาบสงขลา เล่าวิถีชีวิตชาวประมงไว้ว่า

วิถีของผู้คนสมัยก่อนอยู่กันอย่างเรียบง่าย ผู้คนนอกจากจะทำประมงแล้วยังมีการทำการเกษตรต่างๆ สลับกันไป ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของทั้งพื้นที่และฤดูกาล ในช่วงเดือนตุลาคมจนถึงปลายเดือนธันวาคม จะเป็นฤดูของกุ้งหวัมนั้ ชาวประมงจะออกทะเลเพื่อจับกุ้งในช่วงนี้เป็นจำนวนมาก พอหลังปีใหม่จะมีลมแรงไม่เหมาะแก่การออกทะเล ประกอบกับเป็นช่วงที่ข้าวในนาเริ่มสุก ชาวบ้านก็จะไปเก็บเกี่ยวข้าวของตนเอง โดยการขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้อง ไกล่เคียงให้มาช่วยกันเก็บเกี่ยวข้าว นอกจากนี้ยังออกไปรับจ้างเก็บเกี่ยวข้าวยังชุมชนอื่นๆ ทั้งใกล้และไกล ในช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน เป็นช่วงสิ้นสุดฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว จะเป็นช่วงที่น้ำเค็มเข้ามาจากอ่าวไทย และจะพัดพาเอาสัตว์น้ำต่างๆ เข้ามาด้วย^๔

^๓ ชีรนภา กาญจนอักษร, **โลกานุวัตรกับการผลิตทดแทนและการสืบทอดของสังคมไทย : หญิงชายกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๖.

^๔ เรวดี ประเสริฐสุข และเกศินี แก้วนเจริญ, “บทบาทผู้หญิงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาเครือข่ายสตรีรอบทะเลสาบสงขลา”, **งานวิจัย** ในสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, **เรื่องจริงของหญิงชาย**, หน้า ๘๗.

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น ทำให้มองเห็นสถานะของสตรีในสังคมชนบทไทยในปัจจุบันที่ยังคงสิทธิความเป็นแม่บ้านไว้ได้อย่างเหนียวแน่น คือสตรีทำงานบ้านทุกอย่างเพราะถือว่าเป็นหน้าที่ที่ตนจะต้องกระทำ เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมความเชื่อจากชนรุ่นก่อนๆ ที่ตกทอดมารุ่นต่อรุ่นว่า สตรีนั้น ต้องทำหน้าที่เป็นผู้คอยรับใช้ครอบครัว นั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคือการทำหน้าที่ช่วยแบ่งเบาภาระของสามีหรือบุคคลในครอบครัว ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่เสริม เช่น การช่วยออกหาปลาหากุ้ง การช่วยดูความเรียบร้อยของอุปกรณ์หาปลา การนำปลากุ้งที่หามาได้ไปขายเพื่อหาเงินมาเลี้ยงชีพ เป็นต้น ซึ่งจัดเป็นหน้าที่เสริม แต่ความเป็นจริงแล้วสตรีก็กระทำเต็มความสามารถเทียบเท่ากับบุรุษ เมื่อมองดูแล้วก็คงบอกได้ว่า สตรีมีภาระงานมากกว่าบุรุษและไม่ค่อยจะมีเวลาพักผ่อนเอาเสียเลย

๓.๓ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในสังคมไทย

ความเป็นผู้หญิงไทยที่ปรากฏในสังคม คือความรู้และความคาดหวังที่สังคมไทยมีต่อผู้หญิง สะท้อนผ่านทางสถานภาพ บทบาท คุณธรรม และคุณสมบัติบางอย่างที่ผู้หญิงถูกคาดหวังว่าควรจะเป็นหรือควรจะมี การให้คุณค่าเรื่องพรหมจารีปรากฏขึ้นมานับแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ โดยได้รับอิทธิพลจากความคิดในเรื่องเพศแบบวิคตอเรียน ผู้หญิงมีบทบาททางศาสนาหรือไม่อย่างไร? หรือผู้หญิงยังถูกมองว่าเป็นทรัพย์สินทางเพศ

ในอดีตสถานะหรือภาพของผู้หญิงก็ดูต้อยต่ำเป็นอย่างยิ่ง และไม่มีความเท่าเทียมทางกฎหมาย กรณีที่ผู้หญิงเป็นสิทธิของพ่อแม่ และเป็นสิทธิของสามีเมื่อแต่งงานไปแล้ว อะไรคือความเป็นผู้หญิงไทย? "ผู้หญิงไทยคือข้างเท้าหลัง" "คือหลังบ้านที่ทรงอิทธิพล" "คือความอ่อนหวาน" ฯลฯ ภาพของผู้หญิงไทยเท่าที่ถูกเสนอมา มีลักษณะที่หลากหลายและบางครั้งก็ขัดแย้งกัน ตลอดทั้งความคาดหวังที่แตกต่างระหว่างเพศ เช่น เด็กทารกที่เกิดเป็นชายจะมีการจัดวางสมุดดินสอไว้ในเปลด้วย ในขณะที่ถ้าเป็นทารกหญิงจะวางเข็มและด้ายไว้ หรือแม้กระทั่งที่กระดังของทารกชายจะมีการเอาของมีคมใส่ไว้ ส่วนทารกหญิงยังคงใส่เข็มกับด้ายเหมือนกัน ซึ่งการกระทำเช่นนี้ เป็นการสร้างการเรียนรู้ถึงหน้าที่ที่ต่างกันที่สังคมคาดหวัง

สังคมไทยให้คุณค่ากับความสุภาพเรียบร้อย อ่อนโยน ในคนทั่วไปไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย แต่สำหรับผู้หญิงไม่ใช่เพียงแค่ความคาดหวังแต่เป็นสิ่งที่ต้องเป็น ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมสั่งสอนหญิงทั้งหลาย เช่น เกิดเป็นหญิงให้เห็นว่าเป็นหญิง อย่าทอดทิ้งกิริยาอัชฌาสัย เป็นหญิงครึ่งชายครึ่งอย่าพึงใจ ใครเขาไม่สรรเสริญเมินอารมณ์ การกล่าวสั่งสอนในเรื่องกิริยามารยาทของผู้หญิงอย่างละเอียด เช่นต้องพูดอย่างไร เดินอย่างไร ในขณะที่เดียวกันจะต้องขยันขันแข็งเป็นอย่างยิ่งและทำทุกอย่างได้เท่ากับผู้ชาย ไม่ว่าจะเป็นบทบาทในทางเศรษฐกิจและสังคมมาเป็นเวลาช้านาน

สตรีไทยในสมัยอดีต หมายถึง สตรีในยุคสมัยสุโขทัยเป็นต้นมา จนถึงสมัยที่ประเทศไทย หรือกรุงรัตนโกสินทร์เปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่วัฒนธรรมตะวันตก โดยเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งสามารถแบ่งเป็นประเภทของกลุ่มสตรีเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน คือสตรีชั้นสูง ได้แก่สตรีที่เป็นเชื้อเจ้า เป็นบุคคลชั้นสูงในสังคม กลุ่มที่ ๒ ได้แก่ สตรีพนักงานชาววัง ได้แก่สตรีที่เป็นพนักงานทำหน้าที่ภายในวัง เช่นพระสนมกำนัล และนางในต่างๆ และกลุ่มที่ ๓ ได้แก่ สตรีชาวบ้านทั่วไป

๓.๓.๑ ด้านการศึกษาอบรม

๑. สถานที่ให้การศึกษาอบรม

ในอดีตตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ ๕ สตรีชั้นสูงจะได้รับการศึกษาอบรมในราชสำนัก ส่วนสตรีพนักงานชาววังตลอดจนพระสนมกำนัล จะได้รับการศึกษาอบรมจากบ้านขุนนางผู้ใหญ่ วังเจ้านาย และราชสำนัก ส่วนสตรีชาวบ้านจะได้รับการศึกษาอบรมจากภายในบ้านเฉพาะครอบครัวและจากวัดอันเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน สำหรับที่วัดนั้น สตรีได้รับความรู้โดยทางอ้อม เป็นต้นว่าได้ยิน ได้ฟังเทศนาของพระสงฆ์ และได้ร่วมทำบุญในงานประเพณี ซึ่งจัดขึ้นที่วัด เป็นการศึกษาอบรมจิตใจตามประสบการณ์ให้มีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาและตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี ดังหลักฐานจากข้อเขียนของนางนพมาศในสมัยกรุงสุโขทัย ที่ว่า

ในสมัยนั้น นรชาติชายหญิงสิ้นทั้งมวล ย่อมมีความผาสุกสบายด้วยอำนาจบุญคุณธรรม เป็นไปโดยเสมอ มิได้ยังมีได้หย่อน...หม่อมมนุษย์ก็ประกอบไปด้วยสติปัญญาโดยมากต่างรำเรียนสรรพวิชา ต่างฝ่ายทหารก็เรียนรู้ศิลปศาสตร์ เพลงอาวุธ...บรรดาพวกพ่อค้าเรือน ก็ต่างเล่าเรียนคัมภีร์ไตรเพทไตรวิชา...บ้างก็เรียนรู้เวชกรรม^๕

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า สถานที่ศึกษาของสตรี นอกจากในราชสำนักแล้ว อาจจะเป็นบ้านขุนนางหรือเจ้านาย เนื่องจากบิดามารดาจะเป็นผู้นำไปฝากให้ศึกษาวิชาการต่างๆ โดยการอบรมกิริยามารยาท และวิชาที่กุลสตรีพึงเรียน^๖ ซึ่งจะเห็นว่าโดยมากแล้วสตรียังไม่ค่อยมีโอกาสได้รับการศึกษาอบรมอย่างแพร่หลาย สตรีเจ้านายชั้นสูงเท่านั้นจะมีโอกาสได้ศึกษาวิชาหนังสือ ประกอบไปกับการฝึกอบรมงานด้านฝีมือ ประดิษฐ์กรรมต่างๆ ตลอดจนกิริยามารยาท และการหัตถ์ไหมฟ่อนรำ แม้กระทั่งเข้าสู่กรุงรัตนโกสินทร์ ชีวิตของสตรีในด้านการศึกษาก็คงมีรูปแบบอยู่ในระบบของครอบครัวเป็นสำคัญ ซึ่งสถานที่ศึกษานั้นนอกจากบ้านขุนนางแล้วก็มีแต่บ้านเรือนของตนเอง ดังคำกล่าวของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรง

^๕ นพมาศ, *ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓.

^๖ พงษ์อินทร์ ศุขขจร, “ประวัติการศึกษาไทย”, *ที่ระลึกครบ ๕ รอบ*, (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๑๕), หน้า ๔๐.

กล่าวว่า “ยุวสตรีนั้นเรียนที่บ้านภายในครอบครัว หรือถ้าเป็นลูกผู้ดี และเกี่ยวข้องกับสตรีภายในพระราชวัง เช่น เจ้านาย หรือเจ้าจอม ก็จะได้มีโอกาสเข้าไปอยู่รับใช้ในวัง ซึ่งสำหรับยุวสตรีก็เท่ากับได้เข้ามหาวิทยาลัย”^๗ ยกเว้นในส่วนของสตรีชั้นสูงที่มีโอกาสในการศึกษา เช่น ข้อความที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้กล่าวถึงการศึกษาของสตรีในสมัยรัชกาลที่ ๓ ไว้ว่า “เมื่อรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้หม่อมเจ้าและราชินิกุลที่เข้ามารับราชการฝ่ายในเล่าเรียนอักษรสมัยจนถึงชั้นสูง ท่านเหล่านี้มาได้เป็นอาจารย์เมื่อรัชกาลที่ ๔ มีบ้าง”^๘

๒. วิชาที่ศึกษาอบรม

ตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัยจนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมากแล้ว เราจะเห็นได้ว่า วิชาอันเป็นแขนงที่สตรีพึงศึกษานั้น สามารถที่จะสรุปเป็นประเด็นใหญ่ๆ ได้ ๒ ประเด็น คือ วิชาหนังสือ กับวิชาของกุลสตรี อันได้แก่ กิจการบ้านเรือน การประกอบอาหาร การประดิษฐ์กรรม การเย็บปักถักร้อย ตลอดจนกิริยามารยาท เป็นต้น

(๑) วิชาหนังสือ

สตรีชั้นสูง จะได้รับการศึกษาอบรมให้สามารถอ่านออกเขียนได้ มีการฝึกหัดให้แต่งคำประพันธ์ร้อยกรองขึ้นพื้นฐาน แต่มีเจ้านายสตรีหลายพระองค์เป็นกวีมีความสามารถนิพนธ์ร้อยกรองได้ดีไม่น้อยไปกว่าผู้ชาย เช่น นางนพมาศ ที่สามารถเขียนตำรับตำวศรีจุฬาลักษณ์ได้ เจ้าฟ้าหญิงกษัตริย์กับเจ้าฟ้าหญิงมกุฎ พระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ก็มีความรู้แตกฉานในวิชาหนังสือจนสามารถแต่งกาพย์กลอนเป็นเรื่องราวได้ส่วนสตรีพนักงานชาววัง จะได้รับการฝึกอบรมให้อ่านออกเขียนได้เช่นกัน บางรายมีความสามารถในการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองได้เป็นเยี่ยม สตรีชาวบ้าน มักไม่ได้รับโอกาสดังกล่าว ส่วนใหญ่จะไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ มีบางรายสามารถอ่านออกเขียนได้ แต่มักเป็นบุตรหรือภรรยาขุนนางข้าราชการทั้งในกรุงและหัวเมือง^๙

(๒) วิชาของกุลสตรี

สตรีชั้นสูง จะได้รับการฝึกหัดอบรมให้มีความรู้ในวิชาเฉพาะกุลสตรี มีความประณีตและนับได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญหลายสาขา เช่น การปรุงอาหาร การประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง ดอกไม้สด การขั้วรูปเทียน และการเย็บปักถักร้อยต่างๆ เรียกได้ว่าเป็นงานเฉพาะสตรี ส่วนในด้านกิริยามารยาท จะได้รับการอบรมเข้มงวดเป็นพิเศษให้สงบเสงี่ยม มีท่าทีอ่อนน้อมและอ่อนช้อย ตลอดจนให้สามารถ

^๗ จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, **เจ้าชีวิต**, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕), หน้า ๓๓.

^๘ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, **ความทรงจำ**, (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖), หน้า ๙.

^๙ บุญยงค์ เกศเทศ, **สถานภาพสตรีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า

ควบคุมสติอารมณ์ได้ สตรีพนักงานชาววัง ได้รับการฝึกอบรมในทำนองเดียวกันกับสตรีชั้นสูง แต่ไม่ลึกซึ้งประณีตเท่า เป็นการฝึกหัดอบรมให้รู้เฉพาะงานในหน้าที่หรือตำแหน่งที่จะต้องปฏิบัติเป็นสำคัญเท่านั้น ส่วนสตรีชาวบ้าน ได้รับการฝึกอบรมตามฐานะของครอบครัว และมักต้องช่วยในการทำมาหาเลี้ยงชีพอีก ฝีมือในด้านต่างๆ จึงอาจไม่ประณีตงดงามเท่าสตรีทั้งสองประเภทเบื้องต้น เรื่องกิริยามารยาทก็ทำนองเดียวกัน ถ้าจะเปรียบเทียบกับสตรีทั้งสองประเภทแล้วยังถือว่าด้อยกว่า แต่ถึงกระนั้นทุกครอบครัวก็พยายามฝึกฝนการพูดจาและกิริยามารยาทในอุดมคติที่มีความเป็นสตรีอยู่บ้าง นับได้ว่าในครอบครัวไทย สตรีจะได้รับการศึกษาในด้านการพูดจา กิริยามารยาท ตลอดจนการวางตนให้ถูกกาลเทศะ และบุคคลเป็นปกติวิสัย

บทบาทหน้าที่ด้านการศึกษาอบรมของสตรีในอดีต เน้นในด้านกิจการบ้านเรือน การประดิษฐ์กรรม การเย็บปักถักร้อย เป็นต้น ดังนั้น โดยทั่วไปแล้วจึงมีโอกาสดูแลวิชาหนังสือน้อยกว่าผู้ชาย การที่สตรีไม่ได้รับการศึกษาอบรมวิชาหนังสือทัดเทียมกับผู้ชายนั้น พิจารณาได้ว่า ภาระหน้าที่ของสตรีไม่เอื้อให้กระทำเช่นนั้น กล่าวคือ ผู้ชายต้องออกไปทำงานนอกบ้านเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้นว่ารับราชการ งานภายในบ้านทั้งหมดจึงตกเป็นภาระหน้าที่ของสตรีที่จะต้องรับผิดชอบเช่นเดียวกับที่ชายรับภารกิจนอกบ้าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการทำงานต่างหน้าที่กัน ฉะนั้น โอกาสในการได้รับการศึกษาจึงไม่ทัดเทียมกัน การศึกษาอบรมของสตรีจึงเป็นไปในรูปแบบที่ให้บริการแก่ชายและสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น ว่าการจัดทำอาหาร และการประดิษฐ์เครื่องใช้ที่จำเป็นต่างๆ ในครอบครัว

๓.๓.๒ ด้านครอบครัว

ตามความเชื่อของไทยแต่โบราณมาแล้ว โดยนัยแล้วคนไทยมีอุปนิสัยที่แอบอิงอยู่กับพระพุทธศาสนา จึงได้รับอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนาอยู่โดยมาก โดยเฉพาะความกตัญญูกตเวที ซึ่งสะท้อนให้ออกมาทางคติที่ว่าบุตรจะต้องเลี้ยงดูปรนนิบัติรับใช้บิดามารดา น้องจะต้องปรนนิบัติพี่ ภรรยาจะต้องเอาใจใส่ปฏิบัติต่อสามี ดังความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า

เมื่อชั่วพ่อกู กูบำเรอแก่พ่อกู กูบำเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแต่พ่อกู กูได้หมากส้ม หมากหวาน อันใดกินอร่อยดี กูเอามาแก่พ่อกู... พ่อกูตายยังพี่กู กูพรว่ำบำเรอแก่พี่กู ดังบำเรอแก่พ่อกู^{๑๐}

และกล่าวถึงหน้าที่ที่ภรรยาที่ดีจะต้องปฏิบัติต่อสามีว่า

พระบาท(พระเจ้า)ศรีธรรมมาโคกราชไปบ่มีเสวยข้าว นางอสนิมิตตาบ่มีอาจเสวยก่อน แม่นว่าพระบาทบ่มีได้บรรทมไสร้ นางนั้นก็บ่มีอาจบรรทมก่อนเลย เมื่อใดพระองค์

^{๑๐} ฉ้า ทองคำวรรณ, คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑, (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๔), หน้า ๑.

ผู้ผิวหลับแล้ว นางจึงนอนแล แม่นว่านางนอนภายหลังดัง(นี้)ก็ดี นางบ่หอนตื่นภายหลัง
สักคาบ เทียรย้อมตื่นก่อนท่านผู้เป็นผิวทุกเมื่อแล^{๑๑}

แต่ที่นำแปลอย่างหนึ่งคือ หน้าทีการงานบ้านเกือบทุกประเภท กลับเป็นภาระหนักของ
สตรีไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ หน้าทีการทำงานหรืออาชีพในครัวเรือนทุกอย่างไม่ว่าแม้กระทั่ง
การทำนา ไถนา ซึ่งปัจจุบันถือว่าเป็นหน้าที่ของบุรุษ แต่สตรีสามัญชนทั่วไปในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ตอนกลางยังมีความลำบากในการทำหน้าทีดังกล่าว ดังคำกล่าวของเมอร์ลีโอรี เดอลาลูแบร์ว่า

ในระหว่างที่พวกผู้ชายถูกเกณฑ์ไปเข้าเวรยามมีกำหนด ๖ เดือนนั้น ก็เป็นภาระของ
ภรรยา มารดา และธิดา เป็นผู้หาอาหารไปส่งให้ และเมื่อพ้นกำหนดเกณฑ์แล้วและกลับ
มาถึงบ้าน ผู้ชายส่วนมากก็ไม่ว่าจะทำงานอะไรให้เป็นล่ำเป็นสัน เพราะไม่ได้ฝึกงาน
อาชีพอย่างใดไว้ให้เชี่ยวชาญเป็นพิเศษสักอย่างเดียว ด้วยพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงใช้ให้
พวกนี้ทำงานหลายอย่างต่าง ๆ กัน แล้วแต่พระราชประสงค์ เช่นนี้จึงพออนุมานได้ว่า
ชีวิตตามปกติของชาวสยามนั้นดำเนินไปด้วยความเกียจคร้านเป็นประมาณ เขาแทบจะ
ไม่ได้ทำงานอะไรเลย เมื่อพ้นจากราชการหลวงมาแล้ว เทียวก็ไม่เที่ยว ล่าสัตว์ก็ไม่ไป ได้
แต่นั่งเอนหลังกิน เล่น สูบยาสูบแล้วก็นอนไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น ภรรยาจะปลูกให้เขาตื่น
ขึ้นราว ๗ โมงเช้า เอาข้าวปลาอาหารมาให้บริโภค เสร็จแล้วก็ลงนอนต่อไปใหม่ พอเที่ยง
วันก็ลุกขึ้นมากินอีก แล้วก็เอนอีกคำรบหนึ่ง ระหว่างเวลาอาหารมื้อกลางวันกับมื้อ
เย็นนี้ เขาก็เอนหลังลงพักผ่อนเสียพักหนึ่ง เวลาที่เหลืออยู่นอกนั้นก็หมดไปด้วยการ
พูดคุยและเล่นการพนัน พวกภรรยานั้นไปไถนา ไปขายของหรือซื้อของในเมือง^{๑๒}

นั่นทำให้เรามองเห็นบทบาทหน้าที่สตรีไทยในบ้านครอบครัวว่า สตรีชั้นสูง ต้องรับภาระ
และความรับผิดชอบต่อครอบครัวในเรื่องการบังคับบัญชาควบคุมดูแลพนักงานชาววังอย่างใกล้ชิด
เพื่อให้ทำหน้าที่ปรนนิบัติต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ได้อย่างเรียบร้อย สตรีพนักงาน
ชาววัง ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายเป็นประเภทๆ ไป ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการบริการ
ปรนนิบัติรับใช้สตรีชั้นสูงและพระมหากษัตริย์ ส่วนสตรีชาวบ้าน ต้องปรนนิบัติสามี อบรมเลี้ยงดูบุตร
และควบคุมดูแลบ่าวไพร่ ส่วนครอบครัวที่มีฐานะยากจน สตรีชาวบ้านต้องรับภาระหนักมากเพราะ
ต้องทำกิจการงานทุกอย่างไม่มีผู้ช่วยเหลือรับใช้ตนเองอีกต่อหนึ่ง เช่น การทำงานไถหว่าน เป็นต้น

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา**, (กรุงเทพมหานคร :
ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๖.

^{๑๒} เมอร์ลีโอรี เดอลาลูแบร์, **ราชอาณาจักรสยาม เล่ม ๑**, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, (พระนคร :
ก้าวหน้า, ๒๕๑๐), หน้า ๒๒๓ – ๒๒๔.

ในด้านครอบครัวนั้น เจ้านายสตรีชั้นสูง พนักงานชาววัง และสตรีชาวบ้าน อยู่ในอำนาจของผู้ชายโดยสิ้นเชิง เนื่องจากผู้ชายเป็นผู้นำ หรือ เป็นหัวหน้า ตลอดจนเป็นผู้บังคับบัญชา ส่วนสตรีเป็นเพียงบริวาร หรือ บาทบริจาคนั้น ถึงแม้สตรีจะได้รับมอบอำนาจจากชายให้ว่ากล่าวกิจการในครอบครัวได้ทั้งหมด แต่สตรีก็ยังคงต้องตกอยู่ในอำนาจของชายในขั้นสุดท้าย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากระบบการสมรสที่ชายได้เปรียบหญิง กล่าวคือ ชายอาจได้หญิงมาเป็นภรรยาโดยวิธีการต่างๆ เช่น อาจใช้เงินซื้อ (ไถ่ตัว) เป็นรางวัลความดีความชอบ, เป็นบรรณาการทางการเมืองซึ่งวิธีการที่ได้มานั้น ดูเหมือนว่าสตรีมีสภาพเป็นวัตถุ เป็นอาภรณ์ประดับกาย และเป็นเครื่องบำรุงบำเรอความสุขให้แก่ชายเท่านั้น เห็นได้ว่าระบบการแต่งงานตามประเพณีของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ไม่เอื้อต่อการเคารพในสิทธิมนุษยชนระหว่างเพศ คำสอนที่ดี สุภาพดีและคำพิพากษาที่ดี เป็นหลักฐานที่บ่งชี้ในเรื่องนี้ว่าให้ภรรยาเคารพยกย่องเทิดทูนสามี บำรุงบำเรอปรนนิบัติต่อสามีอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ให้ถือเอาความสุขทุกประการของสามีเป็นหลักปรนนิบัติ แม้ในการมีภรรยาน้อยของสามีก็ยังเป็นสิ่งที่สตรีจำต้องยอมรับสภาพ นั่นเป็นเพราะสังคมยอมรับความเป็นใหญ่ของบุรุษเพศ ดังคำกล่าวของสังฆราชปาลเวกวัธ ที่กล่าวถึงการนิยมมีภรรยาจำนวนมากของชายไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ว่า... พวกเศรษฐีโดยมากมีหม่อมตั้ง ๒๐, ๓๐, ๔๐ คน หรือมากกว่านั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงมีเป็นร้อยๆ แต่บรรดาหม่อมห้ามเหล่านี้ได้รับการชุบเลี้ยงไว้ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อประดับพระบารมีมากกว่าเพื่อการมรดก^{๑๓}

๓.๓.๓ ด้านกฎหมาย

บทบาทหน้าที่ของสตรีในด้านกฎหมายอันว่าด้วยสิทธิของสตรีตามหลักของกฎหมายบ้านเมืองนั้น ในสมัยสุโขทัยดูเหมือนว่าสตรีจะได้รับสิทธิอันชอบธรรมในเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดก ดังบทบัญญัติในมังรายศาสตร์ที่ว่าด้วยการแบ่งสินสมรสกรณีสามีภรรยาจะหย่าขาดจากกัน เช่นที่ว่า

พ่อแม่เป็นเพื่อนกันให้ลูกแต่งงานกัน ทั้งสองฝ่ายมีข้าวของเงินทอง ข้าคนเท่าๆ กัน ทั้งสองคนอยากอยู่บ้านไหนก็อยู่บ้านนั้น ต่อมาอยู่ด้วยกันไม่ได้ ต้องการหย่าขาดกัน ของผู้ชายแบ่งคืนให้ผู้ชาย ของผู้หญิงแบ่งคืนให้ผู้หญิง สมบัติที่ทำได้ด้วยกันให้แบ่งครึ่ง มีลูกหญิงให้ภรรยา มีลูกชายให้สามีไป^{๑๔}

^{๑๓} ปาลเลกวัธ, สังฆราช, เล่าเรื่องเมืองไทย, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, (พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๓๑๑.

^{๑๔} พระเจ้ามังราย, มังรายศาสตร์, ประเสริฐ ณ นคร, แปลเป็นภาษาไทยปัจจุบัน, (พระนคร : พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงโศทรกิตยานุพัทธ์ ๔ เมษายน ๒๕๑๔), หน้า ๑๗.

มาตรา ๑ ชายไปอยู่กับหญิงไม่มีขันหมาก แต่นำเงินไปเป็นทุนหรือหากทุนของผู้หญิงไม่มี ทุนของผู้ชายไม่มี หรือหากทุนหญิงก็มากของชายก็มาก เมื่อเขาจะหย่ากัน ให้หญิงและชายชักเอาต้นทุนส่วนตนออกก่อน ส่วนที่เหลือให้แบ่งเป็น ๓ ส่วน ให้ผู้ชายส่วนเดียว ผู้หญิงสองส่วน ถ้าผู้หญิงไม่ช่วยทำมาหากินให้แบ่งกันคนละครึ่ง ถ้าผู้ชายไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งสมบัติเป็น ๔ ส่วน ให้หญิง ๓ ส่วน ชายส่วนเดียว^{๑๕}

มาตรา ๑ หากชายไปอยู่กับหญิงด้วยมือเปล่า ไม่มีทุน ฝ่ายหญิงมีทุน ต่างช่วยกันทำมาหากิน เมื่อหย่ากัน ให้หญิงชักทุนออกเสียก่อน ที่เหลือแบ่งเป็น ๔ ส่วน ให้หญิง ๓ ส่วน ให้ผู้ชายส่วนเดียว หากชายไม่ช่วยทำมาหากิน มีแต่มือและมีแต่กิน อย่าให้ชายได้สิ่งใดเลย หากหญิงไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งสมบัติเป็น ๓ ส่วน ให้หญิง ๒ ส่วน ชายส่วนเดียว เพราะว่าเป็นของหญิง ผู้ชายมาอาศัยอยู่แล^{๑๖}

และในบทบัญญัติดังกล่าวยังบังคับชายไม่ให้ทำทารุณกรรมต่อภรรยาด้วย ดังบทบัญญัติว่า... หากผู้ชายเลว ชอบผูกมัดทรมาน ให้หัวแตกบ่าพังโดยไม่สมควร ไม่ชอบใจพอตา เมื่อยาย เช่นนี้ ถูกค่าขันมนให้โล่มันไป ธิบของมันไว้ทั้งหมด แม้จะทำมาหากินได้มาด้วยกัน ก็ไม่แบ่งให้มันเลย เพราะมันทำเลวต่อเจ้าที่ให้หย่ากันเพราะเหตุนี้^{๑๗}

จะเห็นได้ว่าสตรีในสมัยสุโขทัยมีสิทธิเท่าเทียมกับชาย หรือว่าได้รับเกียรติของความเป็นสตรีพอสมควร แต่เมื่อตกเข้าสู่สมัยอยุธยาสตรีเริ่มได้รับผลกระทบจากสิทธิความเป็นชายหญิง ชายเริ่มใช้อำนาจเข้าปกครองหญิงตามอำเภอใจ ซึ่งนั่นน่าจะเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือพฤติกรรมปกติของชาวลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างหรือวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งต่างจากพฤติกรรมของชาวเหนือหรือวัฒนธรรมโยนก โดยพฤติกรรมที่เริ่มทำให้สตรีมีความรู้สึกว่าตนเป็นเพียงวัตถุประดับกายของบุรุษก็เมื่อบุรุษนั้นเริ่มมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน ซึ่งใครมีภรรยามากถือว่าเป็นผู้มีอำนาจบารมีมาก และกฎหมายก็ไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่สตรีเช่นแต่ก่อน โดยเฉพาะสตรีที่เป็นภรรยาน้อย ดังความว่า

บุตรที่เกิดจากภรรยาน้อย มักจะถูกขายส่งไปเป็นเมียน้อยเขาตามเหล่ากอต่อไป และคนที่มีความสามารถก็จะเลือกซื้อแต่ที่มีรูปร่างงดงาม โดยไม่คำนึงถึงว่าหญิงสาวนั้นจะเป็นลูกเต้าเหล่าใคร อันเป็นทำนองสมสู่กันโดยไม่สมศักดิ์ศรีอย่างยิ่ง และหญิงที่ตกไปเป็นเมียน้อยเขานั่นก็มิได้รับการยกย่องให้เชิดหน้าชูตาหรือได้รับการคุ้มครองแต่ประการใดเลย^{๑๘}

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๑๘} เมอร์ลีโอรี เดอลาตูแบร์, ราชอาณาจักรสยาม เล่ม ๑, หน้า ๒๓๒ – ๒๓๓.

ในเรื่องสิทธิการทำนิติกรรม เป็นต้นว่ากัณฑ์ยืมสิน พระไอยการลักษณะกัณฑ์ ซึ่งพระเจ้าปราสาททองทรงตราขึ้น สรุปสาระสำคัญได้ว่า

๑. สามีภรรยา กัณฑ์ไว้ ฝ่ายสามีไปค้ามิได้กลับคืนมา เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกคืนเฉพาะเงินต้นเท่านั้น ฝ่ายภรรยาไม่ต้องจ่ายดอกเบี้ยด้วย แต่ถ้าสามีกลับมา จะต้องใช้หนี้ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย

๒. สามีภรรยาเข้าซื้อ กัณฑ์ไว้ ต่อมาได้หย่าขาดจากกัน บทบัญญัตินี้กำหนดให้ฝ่ายชายใช้หนี้สองส่วน ฝ่ายหญิงใช้หนี้เพียงส่วนเดียว โดยยกข้อความมาเปรียบว่า “ชายหาบ หญิงคอน” ฉะนั้น ไม่ควรจะต้องใช้หนี้เท่ากัน

๓. ถ้าสามี กัณฑ์มาเลี้ยงครอบครัวโดยภรรยาไม่รู้ ฝ่ายภรรยาต้องรับใช้หนี้ทั้งต้นทั้งดอก

๔. ถ้าภรรยาหลง กัณฑ์ โดยเจ้าหนี้มิได้แจ้งให้ฝ่ายสามีทราบล่วงหน้าก่อน สามีจะใช้หนี้เฉพาะเพียงเงินต้นเท่านั้น ถ้าภรณาน้อย (อนุภรรยา) กัณฑ์โดยเจ้าหนี้มิได้บอกกล่าวแก่สามีก่อน จะต้องเรียกเก็บเอาจากฝ่ายภรณาน้อย จะเรียกเอาจากสามีไม่ได้^{๑๙}

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กฎหมายยังไม่ได้ให้ความคุ้มครองแก่ภรรยาและบุตรอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ บุตรและภรรยาอาจไม่ได้รับความเป็นธรรมจากเจ้ามรดกได้ เป็นต้นว่า ถ้าภรณานั้นไม่มีบุตร หรือเป็นภรณาน้อย หรือบุตรที่เกิดเป็นบุตรนอกสมรสกฎหมายไทย มิได้คำนึงถึงพันธกรรมที่เจ้ามรดกมีต่อครอบครัวอย่างเป็นธรรม เช่น ในกรณีที่ชายซึ่งเป็นข้าราชการและมีภรรยาหลายคน จะต้องพิจารณาดูว่ายกย่องใครให้เป็นภรรยาหลวง เพราะภรรยาหลวงจะมีหลายคนไม่ได้ เป็นต้นว่า ข้าราชการมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยา มีภรรยาแต่งงานหลายคน จะยกย่องภรรยาคนใดคนหนึ่งให้เป็นคุณหญิงได้เพียงคนเดียว^{๒๐}

หากมองโดยภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่า สตรีชั้นสูง พนักงานชาววัง และสตรีชาวบ้าน ได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายทัดเทียมกัน แต่ถ้าเปรียบเทียบกับผู้ชายแล้ว สตรียังเสียเปรียบชายในหลายเรื่อง เช่น สิทธิในการจัดการเรื่องทรัพย์สินมรดก สิทธิในการทำนิติกรรม สิทธิในการปกครองดูแลบุตร และสิทธิในการฟ้องร้องคดี เป็นต้น สตรีจะกระทำตามอำเภอใจมิได้ และเมื่อสามีกระทำความผิดต้องรับอาญาแผ่นดิน ผู้เป็นภรรยาต้องรับโทษทัณฑ์ตามสามีด้วยเหมือนผู้กระทำความผิดเสียเอง บทบัญญัติในกฎหมายยังกำหนดให้สามีเฆี่ยนตีภรรยาหรือนำภรรยาไปเป็นตัวจ่านำชั้ดดอก หรืออาจขายเสียก็ได้ตามปรารถนา นอกจากนี้ในบทลงโทษความผิดในคดีต่างๆ ส่วนใหญ่สตรีต้องรับโทษหนักกว่า ทั้งๆ ที่เป็นความผิดในกรณีเดียวกัน เช่น คดีขบขู่สู่สาว เป็นต้น ซึ่งแสดงว่า สถานภาพสตรีในทาง

^{๑๙} กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๓, (พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๒๖ – ๒๗.

^{๒๐} พิจารณาปฤชามาตย์, พระยา, คำอธิบายกฎหมายลักษณะผัวเมียและมรดก, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๕๗๘), หน้า ๔๘.

กฎหมายนี้ สตรีไม่ได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกับชาย แม้แต่เท่านั้น สตรียังตกอยู่ในอำนาจของชาย โดยสิ้นเชิงอีกด้วย

ในทางนิตินัย สตรีไม่ได้รับความเสมอภาคกับชาย เช่น การรับมรดก การทำนิติกรรม การฟ้องหย่า ฯลฯ บทบัญญัติในมาตราต่างๆ ก็กำหนดให้สตรีมีสภาพเป็นเหมือนวัสดุสิ่งของซึ่งสามารถจะซื้อขายกันได้ โดยไม่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน สามีอาจเขียนดี บังคับภรรยาได้ทุกประการ ซึ่งล้วนแต่มีผลในการบีบบังคับสตรีทั้งสิ้น เห็นได้ชัดว่าสตรีตกอยู่ในอำนาจของสามีโดยสิ้นเชิง

ในทางพฤตินัยสตรีมีสถานะดีกว่าทางนิตินัย กล่าวคือ มีสิทธิและหน้าที่ในเรื่องต่างๆ เป็นต้นว่า การคุ้มครองดูแลบุตร บ่าวไพร่ การเก็บรักษาทรัพย์สิน และอื่นๆ ซึ่งชายมอบหมายให้ทำอย่างใดก็ตาม สถานะของสตรีทั้งในด้านนิตินัยและพฤตินัยเมื่อเปรียบเทียบกับชายแล้วด้อยกว่าชาย

๓.๓.๔ ด้านสังคม

บทบาทหน้าที่ของสตรีในด้านสังคมสมัยกรุงสุโขทัย โดยรวมแล้วสตรีจะมีสภาพความเป็นอยู่ที่ทัดเทียมกับผู้ชาย ไม่ว่าด้านความเป็นอยู่และด้านศาสนา โดยมากจะชอบสนุกสนาน ดังความในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ว่า

นรชาติชายหญิงบ้างก็เล่นพนันทายบุตรในครรภ์ว่า จะเป็นหญิงหรือชาย เล่นโคชน โคเกวียน คนเล่นรอบเล่นธงคลี่ช้าง คลี่ม้า คลี่คนเป็นตามนักขัตฤกษ์ บ้างก็เล่นระเบงปี ระเบงกลอง ฟ้อนแผน ขับพิณดุริยางค์บรรเลงเพลงร้องหนังรำระบำโคม ทุกวันคืนมิได้ขาดเอิกเกริกไปด้วยสำเนียงนิกรประชา เสสรวลสำรวลเล่นและซื้อขายจ่ายแจก รนราชราตรีมีขมิ้นยามครึ่งจึ่งค่อยสงัดเสียง^{๒๑}

สตรีในสมัยกรุงศรีอยุธยาีความเป็นอยู่คล้ายคลึงกันกับสมัยสุโขทัย หนุ่มสาวมีโอกาสพบปะกันในงานเทศกาลต่างๆ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง^{๒๒} ซึ่งจะเป็นไปในลักษณะการพบปะกันในโอกาสทำบุญต่างๆ เช่น ไปตักบาตรทำบุญถวายภัตตาหารเช้า และในวาระงานรื่นเริงต่างๆ ส่วนสตรีชาววังหรือสนมนางใน ในพระบรมมหาราชวังจะออกไปข้างไหนไม่ได้เลย นอกจากตามเสด็จพระราชดำเนิน^{๒๓}

เมื่อตกถึงยุครัตนโกสินทร์จะเห็นได้ว่าสตรีในวังกับสตรีนอกวังมีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน คือ สตรีนอกวังจะมีอิสระและเสรีภาพมากกว่า แต่สภาพความเป็นอยู่ของสตรีในวังสะดวกสบาย

^{๒๑} นพมาศ, ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, หน้า ๑๔.

^{๒๒} จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, เจ้าชีวิต, หน้า ๓๓.

^{๒๓} เมอร์ลีโอรี เดอลาลูแบร์, ราชอาณาจักรสยาม เล่ม ๑, หน้า ๔๔๘.

และมีการสังคมนาหรามากกว่า ความเป็นอิสระไร้กังวลของชาววังเป็นเรื่องเกี่ยวกับความไม่ต้อง
รับผิดชอบในการครองชีพ ไม่ต้องทำงานหนัก มีเวลาเล่นหัวสนุกสนานกับเพื่อนฝูงซึ่งมีจำนวนมากได้
อย่างสบาย เช่น

ประตุนี้ (ประตูศรีสุดาวงค์) ครีกครื้นนั้ก ด้วยหนุ่มๆ สมัยโบราณมักจะมารอกันอยู่ที่
หน้าประตู เพื่อดูสาวๆ ชาววัง หรือนัดพบข้าหลวง โขลน จำ ตามแต่จะตกลงกันได้
บรรดาสาว ๆ ชาววังนั้นแต่งเนื้อแต่งตัวสวยงาม ประกวดประชันกันมาก บรรดาหนุ่มๆ ก็
แต่งตัวมารอคอยอย่างเต็มทีเหมือนกัน แสดงให้เห็นลักษณะหนุ่มเจ้าชู้สมัยก่อนที่มาเดิน
กริดกรายไปมารอชาววัง จนมีฉายาว่า เจ้าชู้ประตุนั้น^{๒๔}

ในการเที่ยวงานมหรสพหรืองานการฉลองต่างๆ มักจะพบผู้หญิงชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่
เช่นในงานศพทำสุทศน์ในเรื่องพระอภัยมณี

พวกไพร่ฟ้ามาประชุมแก่งหนุ่มสาว	เจ็กมอญลาวแขกไทยทั้งไอศวรรย์
เป็นหมู่หมู่ดูงานการประชัน	เกษมสันต์สรวลเสกกันเฮฮา
หนุ่มตะโกพอใจเที่ยวเกี้ยวผู้หญิง	เข้าพาดพิงพวกนางต่างภาษา
.....	
เจ็กเห็นสาวขาวขาวร้องว่าฮ้อ	แขกว่าออละเคโพล่ผลความ
บ้างเพลิดเพลินเดินดูงานการฉลอง	ออกเนืองนองท่องแถวแนวสนาม
ลูกสาวหายหลายแห่งเพราะแต่งงาม	พ่อแม่ตามถามไถ่ก็ไม่พบ ^{๒๕}

จะเห็นได้ว่า สตรีชั้นสูง และสตรีที่เป็นพนักงานชาววัง มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่
สะดวกสบาย มีความกังวลน้อย มีการพบปะสมาคมหรุหาอยู่เสมอ และมีเวลาเล่นหัวสนุกสนานอยู่
กับเพื่อนฝูงจำนวนมากได้ เพราะไม่ต้องรับผิดชอบในการหาเลี้ยงชีพ นอกจากนี้มีการแต่งกาย
ประกวดประชันกันเป็นประจำ แต่ในเรื่องการติดต่อกันระหว่างเพศนั้น เกือบจะไม่มีโอกาสเลย เพราะจะ
อยู่แต่เฉพาะในเขตจำกัดในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งมีกฎมณเฑียรบาลและข้อห้ามมิให้พบปะกับชาย
แม้จะใช้หนังสือเป็นสื่อติดต่อกันก็ไม่อาจทำได้

สตรีชาวบ้านดำเนินชีวิตความเป็นอยู่แตกต่างกับสตรีทั้งสองจำพวกเบื้องต้น เพราะ
จะต้องช่วยเหลือบิดามารดาหรือสามีประกอบกิจการต่างๆ ซึ่งอาจเป็นงานทั้งหนักและเบาตามฐานะ
ของครอบครัว ฉะนั้นจึงไม่มีเวลาแต่งกายประกวดประชันกัน หรือพบปะสมาคมเล่นหัวกับเพื่อนฝูง
บ่อยครั้งนัก เนื่องจากภาระหน้าที่การงานที่ท้อไม่เอื้อให้ จะมีโอกาสอยู่บ้างเมื่อคราวมีการละเล่นรื่น

^{๒๔} ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, กวีโวหารโบราณคดี, (พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๐๓), หน้า ๑๐.

^{๒๕} สุนทรภู่, พระอภัยมณี เล่ม ๒, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๗๘.

เรียงตามเทศกาล หรือตามโอกาสเกี่ยวเนื่องกับอาชีพของตน ส่วนในเรื่องระหว่างเพศนั้น สตรีชาวบ้านมีอิสรเสรีภาพมากกว่าสตรีจำพวกอื่น คือนอกจากจะพบปะสนทนากับชายในงานมหรสพหรืองานวัด ซึ่งจัดขึ้นตามประเพณีแล้ว บางท้องถิ่นเช่นภาคเหนือและภาคอีสานยังอนุญาตให้หญิงสาวได้พบปะพูดคุยภาษารักกับชายหนุ่มที่บ้านของฝ่ายหญิงอีกด้วย สำหรับสตรีชาวบ้านภาคกลางและภาคใต้ไม่มีธรรมเนียมดังกล่าว จึงมักใช้แม่สื่อและเขียนเพลงยาวติดต่อกัน

ถ้าเปรียบเทียบสถานภาพทางด้านสังคมระหว่างชายกับหญิงแล้ว จะปรากฏว่าเกณฑ์ของสังคมกีดกันหญิง ไม่เปิดโอกาสให้หญิงมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตรงกันข้ามกับชาย สังคมเปิดช่องทางให้กระทำได้ทุกกรณี โดยไม่ต้องรับคำครหาในทางแต่อย่างใด สถานภาพของสตรีในด้านสังคมจึงด้อยกว่าชาย สภาพภายในพระบรมมหาราชวังไม่ส่งเสริมให้สตรีมีอิสระเป็นตัวของตัวเอง แม้มีการบำรุงบำเรอความสุข ความสะดวกสบายให้สตรีอยู่เสมอ เช่น มีการขับรำ ระบาย ขับร้อง การมีผู้คนบ่าวไพร่รับใช้ ซึ่งยังผลให้สตรีนิยมยินดีในเครื่องบำรุงความสุขในวัง แต่สตรีก็มีสถานภาพเป็นนางบำเรอ แม้จะมีความเป็นอิสระ ไร้กังวล แต่ก็ไม่มีเสรีภาพ ซึ่งแตกต่างกับสภาพภายในครอบครัวสามัญชน

๓.๓.๕ ด้านการประกอบอาชีพ

สตรีไทยในสมัยกรุงสุโขทัยมีอิสรเสรีภาพในการประกอบอาชีพมาก และการทำงานทุกอย่างก็ดูจะได้รับสิทธิเสมอภาคกับบุรุษ จนมีสุภาษิตติดปากกันว่า “เมื่อเสร็จหน้านา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก” ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันว่า ถึงคราวทำนา ทั้งชายและหญิงต้องร่วมแรงช่วยกันทำ แต่เมื่อหมดฤดูทำนา ก็แบ่งภาระหน้าที่กันโดยให้ผู้หญิงทำงานทอผ้า ซึ่งเป็นงานเบากว่าตีเหล็ก แต่ต้องใช้ความละเอียดรอบคอบและประณีตกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สตรีได้มีโอกาสศึกษาอบรมและฝึกหัดในด้านการเย็บปักถักร้อยมาตั้งแต่อยู่ในวัยเด็กแล้ว จึงไม่เป็นการยากนักในเรื่องการทอผ้า^{๒๖} แม้ในสมัยอยุธยาสตรีก็ยังคงมีบทบาทอยู่กับเรือน คือ ต้องคอยช่วยเหลือกิจการภายในครอบครัวอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าจะไม่เปิดโอกาสให้สตรีประกอบอาชีพโดยอิสระก็ตาม แต่อาชีพบางอย่างมีปรากฏทั้งบุรุษและสตรีประกอบอาชีพอย่างเดียวกันในทำนองช่วยเหลือกัน^{๒๗} แต่เมื่อมาในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น การประกอบอาชีพของสตรีไทยดูไม่เป็นล่ำเป็นสันนัก เพราะความจำเป็นทางระบบเศรษฐกิจยังไม่มีสตรีส่วนใหญ่ในชนบทจึงประกอบอาชีพในด้านการช่วยเหลือครอบครัว เช่น ทำไร่ทำนา ทำสวน ค้าขาย และเย็บปักถักร้อย ทอผ้า ย้อมผ้า ส่วนสตรีในเมืองและสตรีที่มีฐานะดี มักมีโอกาสได้ประกอบอาชีพรับราชการ หรือมิฉะนั้นก็ปักเสดิงงานประดิษฐ์กรรมเล็กๆ น้อยๆ ไม่ต้องช่วยครอบครัวทำงานหนัก เช่นเดียวกับสตรีในชนบท ดั่งบันทึกของคროเฟิต ซึ่งเป็นฝรั่งชาติอังกฤษ เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี

^{๒๖} บุญยงค์ เกศเทศ, *สถานภาพสตรีไทย*, หน้า ๒๗.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ ตอนหนึ่งว่า “ชาวไทยประกอบอาชีพปลูกข้าว ผลิตน้ำมัน เกลือ น้ำตาล และพริกไทย เป็นต้น”^{๒๘} ส่วนอาชีพอีกอย่างหนึ่งของสตรีคือการรับราชการ เช่น ทหาร ดังความว่า

ชายทหารหญิงทหารสมรสด้วยกัน เกิดลูกหญิงชายคนหนึ่งสองคนขึ้นไปถึง ๑๑-๑๒ คนก็ดี แลลูกอ้ายลูกเอี้ยก็ดี ลูกหวัปีให้ได้แก่นายฝ่ายแม่ กว่านั้นให้ปันตามบานแผนกเส้นโยง ถ้าหญิงทหารไทได้ผู้ชายฝ่ายพลเรือนเป็นผัว เกิดลูกเท่าใดให้สิทธิแก่แม่มั่น^{๒๙}

นั่นทำให้มองเห็นสภาพโดยรวมว่า สตรีชั้นสูงส่วนน้อยมีงานหลัก คือ ประกอบอาชีพรับราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวัง มีหน้าที่บังคับบัญชาดูแลสตรีพนักงานชาววังให้ประกอบกิจการงานเป็นไปอย่างเรียบร้อยสม่ำเสมอโดยมีเบี้ยหวัดเงินปีเป็นค่าตอบแทน งานรองคือเย็บปักถักร้อย การจัดทำดอกไม้ การประกอบอาหารแห้งๆ รับประทานเล่น การร้อยดอกไม้แห้ง ดอกไม้สด ตลอดจนการอบรำ เครื่องนุ่งห่ม การทำน้ำหอม เครื่องสำอาง

สตรีพนักงานชาววัง ประกอบอาชีพรับราชการในตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ กัน โดยอยู่ในความควบคุมดูแลของสตรีชั้นสูง เช่น เป็นนางละคร นักขับร้อง นักดนตรีมโหรี ปี่พาทย์ เป็นพนักงานจัดทำอาหาร เป็นตำรวจใน เป็นต้น ในบางโอกาสก็ประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งเป็นการซื้อขายกันอยู่เฉพาะภายในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น นอกจากนี้ยังเป็นผู้ช่วยสตรีชั้นสูงในการกระทำกิจการต่างๆ เช่น งานประดิษฐ์กรรม ร้อยดอกไม้ เป็นต้น

สตรีชาวบ้านที่มีฐานะดีจะประกอบอาชีพที่ถือว่าเป็นอุตสาหกรรมภายในครอบครัว เป็นต้นว่างานฝีมือต่างๆ เช่น ประเภทเย็บ ปัก ถักร้อย ทำย้อม หมอน ม่าน ผ้าถุง ผ้าห่ม สตรีชาวบ้านที่มีฐานะปานกลางจะช่วยบิดามารดาหรือสามีทำงานต่างๆ หลายประเภท ตั้งแต่เกษตรกรรม คือทำนาทำไร่ เลี้ยงสัตว์ งานประเภทฝีมือ เช่น เป็นช่างแกะสลักเงิน ทอง ทำบาตร ทำขันน้ำ หรืองานประเภจักสาน ตลอดจนค้าขาย ส่วนสตรีชาวบ้านที่มีฐานะยากจนนั้น นอกจากจะประกอบอาชีพช่วยเหลือเศรษฐกิจของครอบครัว โดยเป็นเกษตรกรแล้วยังต้องค้าขาย และรับจ้างอีกด้วย

บทบาทหน้าที่ด้านการประกอบอาชีพของสตรีแตกต่างกันไปตามระดับชั้นและฐานะสตรีไม่สามารถดำเนินธุรกิจการอาชีพได้อย่างอิสระเป็นล่ำเป็นสันเหมือนผู้ชาย เพราะยังไม่มีความเป็นทางระบบเศรษฐกิจ สตรีจึงเป็นแต่เพียงผู้ช่วยเหลือชายทำงานเกือบทุกประเภท และในบางกรณียังทำงานหนักยิ่งกว่าผู้ชาย คือ ประเพณีไม่นิยมให้สตรีมีเสรีภาพในการเที่ยวเตร่ เล่นสนุกมากนัก

^{๒๘} ธวัช รัตนากิชาติ, *เมืองไทยในทัศนะของฝรั่ง*, (พระนคร: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางเพิ่ม สุมาวงศ์ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๐๗), หน้า ๗๓.

^{๒๙} *กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนคร : ศรีสภา, ๒๕๑๕), หน้า ๘.

ในขณะที่ชายมีโอกาสทำได้ และละงานไว้ให้เป็นภาระหน้าที่ของสตรี ในการประกอบอาชีพของสตรี ไม่เอื้อให้สตรีมีบทบาทในสังคม กล่าวคือ จำกัดขอบเขตของอาชีพให้สตรีดำเนินการ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่นิยมให้สตรีออกไปทำงานนอกบ้านเหมือนกับชาย

ซึ่งนั่นทำให้มองเห็นบริบทความคิดทิศทางสังคมไทยต่อบทบาทหน้าที่ของสตรีอันเป็นไปในทิศทางที่ไม่ค่อยจะยอมรับในศักยภาพของสตรี และยังเห็นว่าสตรีนั้นมีความเพศภาวะที่อ่อนแอไม่สามารถที่จะรับผิดชอบตัวเองหรือบุคคลที่อยู่ภายใต้การปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงสามารถมองโดยสรุปได้ว่า ๑) สตรีนั้นขาดโอกาสในการพัฒนาศักยภาพความเป็นมนุษย์ทั้งทางด้านคุณภาพชีวิตและอาชีพอย่างแท้จริง ๒) สตรีนั้นถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมที่มีบุรุษเป็นใหญ่ เป็นผู้กุมอำนาจในการบริหารสามารถที่จะบังคับบัญชาให้กิจการนั้นเป็นไปในลักษณะใดก็ได้ตามความประสงค์ เป็นการที่บุรุษนอนพักผ่อนในขณะที่สตรีต้องทำไร่ไถนาปลูกข้าว และบังคับทางด้านจิตใจด้วยการมีภรรยาหลายคน แต่สตรีจะมีมากกว่าหนึ่งคนไม่ได้ แม้จะเป็นหญิงหม้ายมีสามีใหม่ก็มักจะถูกสังคมดูถูกว่าเป็นหญิงไม่ดี เช่นคำว่า หญิงสามผัว ชายสามโบสถ์ คบไม่ได้ หรือถูกเหยียดหยามว่า “นั่งวันทอง” “นั่งกากี” และ ๓) สตรีได้รับผลจากการพัฒนาน้อย เมื่อสตรีไม่ค่อยมีโอกาสในการส่งเสริมในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ย่อมทำให้สตรีไม่ค่อยได้รับการขยายคุณภาพชีวิต แม้สตรีที่ได้รับการพัฒนาแล้วก็ตามแต่ก็ขาดการส่งเสริมที่จริงจัง ด้วยเหตุผลเดียวกันคือ การไม่ยอมรับศักยภาพของสตรีจากบุรุษในทุกกิจกรรมนั่นเอง

๓.๔ สิทธิของสตรีในสังคมไทย

คำว่า “สิทธิสตรี” (Woman Right) มีจุดเริ่มต้นมาจากประเทศแถบตะวันตก เมื่อราวคริสต์วรรษที่ ๑๘ หรือ ประมาณ ๒๐๐ ปีกว่าที่ผ่านมา โดยมีกลุ่มผู้หญิงรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิบางประการ เช่น สิทธิทางเศรษฐกิจ (Economic Right) โอกาสทางการศึกษา (Education Opportunities) การได้รับดูแลด้านสุขอนามัยที่เหมาะสม (Adequate Healthcare) รวมทั้งเสรีภาพทางสังคม (Social Freedom) และการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) เพราะบทบาทของผู้หญิงในอดีตได้รับการคุกคาม ข่มขู่และเอารัดเอาเปรียบจากเพศชายอย่างมาก ผู้หญิงไม่มีสิทธิมีเสียงในการปกป้องเพศของตัวเอง ถูกทำร้ายทั้งร่างกายและจิตใจ การทารุณสตรีเพศเห็นได้บ่อยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในบางสังคมถือว่าผู้หญิงเป็นเพียงสมบัติของสามี (husband's property) เท่านั้น ปัญหาที่กลุ่มสิทธิสตรี (Feminist) เรียกร้องมีหลายด้านด้วยกัน แต่อาจจะสรุปเป็น ๓ ด้าน คือ

๑. การถูกทารุณกรรมทางเพศ เช่น การถูกลวนลามทางเพศ (Sexual harassment) การถูกทุบตี (Battered Woman) การถูกข่มขืน (Rape) และความรุนแรงภายในครอบครัว (Inner Family violence) เป็นต้น

๒. ทำหน้าที่ของผู้หญิงที่เปลี่ยนไป เช่น การทำแท้ง (Abortion) กลุ่มหญิงเลสเบี้ยน (Lesbian) หรือการครองโสด (Single) ของผู้หญิงที่ไม่ประสงค์จะแต่งงาน เป็นต้น ซึ่งเป็นแนวโน้มในด้านพฤติกรรมขอสตรียุคใหม่ กลุ่มนี้ต้องอธิบายให้สังคมเข้าใจและยอมรับต่อหน้าที่และการแก้ปัญหาของกลุ่มหญิงยุคใหม่ เช่น การออกกฎหมาย เป็นต้น

๓. การเรียกร้องสิทธิทางการเมืองและเสรีภาพทางสังคม เช่น สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง สิทธิในการดำรงตำแหน่งทางการเมือง สิทธิในการลาคลอด เป็นต้น

จากการเรียกร้องดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่าบทบาทของกลุ่มหญิงที่เรียกร้องสิทธิเหล่านี้ได้รับการขานรับจากสังคมในวงกว้างและประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เป็นสิ่งที่ควรจะสนับสนุนการเรียกร้องเช่นนี้ให้มากขึ้นในสังคม แต่มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งก็คือไม่มีกลุ่มสิทธิสตรีใดในโลกที่เรียกร้องความเสมอภาคเท่ากับบุรุษไปหมดทุกเรื่อง ซึ่งในแต่ละเรื่องขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมและกรอบทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ เป็นตัวกำหนดมากกว่า

บริบททางสังคม : สิ่งที่ทำให้สถานะของสตรีด้อยกว่า ตามหลักทางสังคมวิทยาเราสามารถแบ่งสังคมออกเป็น ๒ ระบบตามลักษณะเพศนิยม คือ ๑) Matriarchal Society = สังคมที่มีผู้หญิงเป็นใหญ่ ๒) Patriarchal Society = สังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่

การปรับเปลี่ยนนโยบายรัฐบาลต่างๆ ได้เป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้มองเห็นได้ว่า รัฐบาลใดมีมุมมองต่อสิทธิของสตรีมากน้อยเพียงใด และมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหาให้สตรีอย่างจริงจังหรือไม่ ซึ่งระยะเวลาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่ารัฐบาลที่มีนโยบายเป็นรูปธรรมในเรื่องนี้ เริ่มจากสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปะอาชา ที่เริ่มมีความจริงจังในการแก้ปัญหาของสตรี ซึ่งได้แถลงต่อรัฐสภา นั้นเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลต่อๆ มาได้เขียนนโยบายที่มุ่งส่งเสริมและพัฒนาสตรี เช่น

๑) รัฐบาลที่มีนายบรรหาร ศิลปะอาชา ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๓๘ โดยมีการกำหนดนโยบายด้านสตรีในข้อ ๕.๒ นโยบายด้านสตรี เด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาส ข้อ ๕.๒.๒ ส่งเสริมให้สตรีมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม และการเมือง ตลอดจนมีบทบาทในการกำหนดทิศทางของประเทศ

๒) รัฐบาลที่มีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๙ โดยมีการกำหนดนโยบายด้านสตรีในข้อ ๖ นโยบายด้านสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้ด้อยโอกาส ข้อ ๖.๒.๑ สนับสนุนบทบาทสตรีให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการบริหารทุกระดับ รวมทั้งจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ

๓) รัฐบาลที่มีนายชวน หลีกภัย ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้แถลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ โดยมีการกำหนดนโยบายด้านสตรีในข้อ ๒.๖ การพัฒนาคนและสังคม ข้อ ๒.๖.๘ (๔) ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชายด้วยการปรับปรุงกฎหมาย กฎระเบียบ และข้อบังคับต่างๆ เพื่อเปิดโอกาสให้หญิงและชายสามารถประกอบอาชีพหรือมีบทบาทในการบริหารและการตัดสินใจทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนโดยเท่าเทียมกัน ภายในขอบเขตของรัฐธรรมนูญ

๔) รัฐบาลที่มีพันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ โดยมีการกำหนดนโยบายด้านสตรีในข้อ ๑๐ นโยบายเสริมสร้างสังคมเข้มแข็ง ข้อ ๑๐.๔ ด้านครอบครัว เด็ก เยาวชน สตรี และผู้สูงอายุ ว่ารัฐบาลมีนโยบายในการสร้างครอบครัวให้อบอุ่นและเข้มแข็ง เป็นหน่วยพื้นฐานในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ และเป็นภูมิคุ้มกันจากปัญหาสังคมแก่สมาชิกทุกวัยในครอบครัว ดังนี้ (๑) จัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของบุคลากรในชุมชน เพื่อให้คำปรึกษาและบริการต่างๆ เกี่ยวกับครอบครัว ทั้งด้านสุขภาพและการวางแผนและแก้ไขปัญหาครอบครัว (๒) สนับสนุนให้มีศูนย์เลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนที่มีคุณภาพและได้มาตรฐานในชุมชนและสถานประกอบการ (๓) แก้ไขปรับปรุงกฎหมายและบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด เพื่อป้องกันปราบปรามและลงโทษอย่างจริงจังต่อผู้กระทำความผิดที่ละเมิดสิทธิเด็กและกระทำการุณกรรมต่อเด็กในทุกด้าน (๔) มุ่งส่งเสริมสิทธิ สถานภาพ และบทบาทของสตรี การพัฒนาศักยภาพของสตรีให้สามารถมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการพัฒนาชุมชนและประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งส่งเสริมความเท่าเทียมของสตรีในการรับราชการ (๕) ยกย่องและให้หลักประกันแก่ผู้สูงอายุ โดยการสร้างโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ พัฒนาบริการสุขภาพอนามัย รวมทั้งนำประสบการณ์และภูมิปัญญาของผู้สูงอายุมาร่วมใช้ในการพัฒนาสังคม^{๓๐}

๕) รัฐบาลที่มีนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๑ และได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีแล้วได้ประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๒ โดยมีการกำหนดนโยบายด้านสตรีในข้อ ๓.๕ นโยบายสวัสดิการสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ ข้อที่ ๒ ว่าด้วย เด็ก สตรี และคนพิการที่ด้อยโอกาส ไม่ถูกเลือกปฏิบัติและละเมิดสิทธิอันพึงได้ ไม่ตกเป็นเหยื่อของขบวนการค้ายาเสพติด และข้อที่ ๖ ส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างชายหญิง ขจัดการกระทำรุนแรง และการเลือกปฏิบัติต่อเด็ก สตรีและผู้พิการ ให้การคุ้มครองและส่งเสริมการจัดสวัสดิการทางสังคมที่

^{๓๐} สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, **เหลียวหลัง ๑๐ ปี สตรีไทย แลหน้าความท้าทายที่รออยู่**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว พิมพ์เนื่องในวันสตรีสากล ปี ๒๕๔๘), หน้า ๑๗ - ๑๘.

เหมาะสมแก่ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และผู้ที่อยู่ในภาวะยากลำบาก ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พึ่งตนเองได้^{๓๑}

และในส่วนของแผนงบประมาณรายจ่ายนั้น ในส่วนข้อที่ ๒ นั้นไม่ได้อยู่ในแผนเฉพาะต่างหาก แต่ได้ยกมารวมในประเด็นข้อที่ ๖ ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับสตรีดังนี้ “๓.๕.๖ ส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างชายหญิง ขจัดการกระทำความรุนแรง และการเลือกปฏิบัติต่อเด็ก สตรี และผู้พิการให้การคุ้มครองและส่งเสริมการจัดสวัสดิการทางสังคมที่เหมาะสมแก่ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และผู้ที่อยู่ในภาวะยากลำบาก ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พึ่งตนเองได้ โดยวางแผนตั้งเป็นวงเงินงบประมาณรายจ่ายในรอบ ๓ ปี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๒ – ๒๕๕๔ ใน ๒ ประเด็นใหญ่ๆ ด้วยกันคือ

๑) ส่งเสริมบทบาทภาคีการพัฒนาอย่างเท่าเทียมร่วมขับเคลื่อนการพัฒนา ป้องกันแก้ไขปัญหาสังคม และสร้างความเชื่อมโยงเครือข่ายพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของสังคมร่วมดำเนินกิจกรรมที่สนับสนุนการหยุดยั้งการกระทำความรุนแรง การเลือกปฏิบัติและให้การคุ้มครองทางสังคม แก่เด็ก สตรี ผู้พิการและผู้ด้อยโอกาส เช่น (๑) โครงการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย วงเงินงบประมาณ ๓๓๘.๓๕ ล้านบาท (๒) โครงการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงต่อเด็กและสตรี วงเงินงบประมาณ ๑๔๑.๐๐ ล้านบาท (๓) โครงการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมสถานภาพสตรี วงเงินงบประมาณ ๔๑๖.๕๐ ล้านบาท (๔) โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคีเครือข่ายสตรี และครอบครัว วงเงินงบประมาณ ๑๘๔.๙๒ ล้านบาท เป็นต้น

๒) ส่งเสริมให้ภาคีการพัฒนาเข้าร่วมจัดสวัสดิการทางสังคมและจัดการฝึกอบรมเพิ่มทักษะความรู้ในการประกอบอาชีพตามศักยภาพของสตรี ผู้พิการ และผู้สูงอายุเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น โครงการส่งเสริมความรู้และพัฒนาอาชีพให้สตรีคนพิการ และผู้ประสบปัญหาทางสังคม ในวงเงินงบประมาณ ๑,๙๙๙.๙๐ ล้านบาท^{๓๒}

๖) รัฐบาลที่มีนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร แกล้งนโยบายเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๔ โดยกำหนดเป็นนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาล ข้อ ๑.๑๐ ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนสนับสนุนสินเชื่อรายย่อย โดยเฉพาะสินเชื่อเพื่อประกอบอาชีพให้แก่ประชาชนผู้มีรายได้น้อย รวมถึงเพิ่มสวัสดิการของรัฐเพื่อเป็นการดูแลสังคมในชุมชน จัดหาแหล่งเงินทุนให้แก่ผู้ประกอบการและประชาชน โดย (๑.๑๐.๑) เพิ่มเงินทุนกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองอีกแห่งละ ๑ ล้านบาท (๑.๑๐.๒)

^{๓๑} สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนการบริหารราชการแผ่นดิน (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๔), (กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, มกราคม ๒๕๕๒), หน้า ๖๘, ๗๐.

^{๓๒} คุรุยาละเอียดใน สำนักนายกรัฐมนตรี, เอกสารประกอบแผนการบริหารราชการแผ่นดิน (พ.ศ. ๒๕๕๒ - ๒๕๕๔), (กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, มกราคม ๒๕๕๒), หน้า ๕๑ - ๕๖.

จัดตั้งกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี โดยมีวงเงินเฉลี่ยจังหวัดละ ๑๐๐ ล้านบาท (๑.๑๐.๓) จัดตั้งกองทุนตั้งตัวได้ในวงเงินประมาณ ๑,๐๐๐ ล้านบาท ต่อสถาบันอุดมศึกษาที่ร่วมโครงการ สนับสนุนการสร้างผู้ประกอบการรายย่อย เพื่อให้สามารถกู้ยืมเพื่อการสร้างอาชีพ ผนวกกับกลไกของ “หน่วยบ่มเพาะวิสาหกิจ” ในสถานศึกษาโดยมุ่งให้เกิดวิสาหกิจนวัตกรรมใหม่ที่จะเป็นกลไกใหม่ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ (๑.๑๐.๔) จัดสรรงบประมาณเข้ากองทุนพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชน (SML) ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นจำนวนเงิน ๓๐๐,๐๐๐/ ๔๐๐,๐๐๐ และ ๕๐๐,๐๐๐ บาท ตามลำดับขนาดของหมู่บ้าน เพื่อให้หมู่บ้านบริหารจัดการกองทุนเพื่อการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง

จากประเด็นนโยบายรัฐบาลต่างๆ ที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า ทุกรัฐบาลล้วนเห็นความสำคัญของสตรี และสิทธิที่สตรีจะพึงได้รับ ดังนั้น แต่ละรัฐบาลจึงพยายามสนับสนุนและส่งเสริมให้สตรีได้มีโอกาสในการสร้างงานและพัฒนาอาชีพของตนเองให้มีศักยภาพที่จะไม่เป็นปัญหาของสังคมได้ เพราะสังคมจะเคลื่อนไปได้ก็ขึ้นอยู่กับบุคลากรทางสังคมหรือประชาชนทั้งประเทศมีความอยู่ดีกินดีไม่ใช่เป็นการพัฒนาเฉพาะบุรุษเท่านั้น

ความเป็นอยู่ของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน หากจะมองตามหลักของวัฒนธรรมความเชื่อของคนไทยแล้ว จะเห็นว่าเป็นชีวิตความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไปในทิศทางที่ผิดปกติดันมีแนวโน้มว่าสตรีจะออกนอกกรอบความเชื่อของสังคมไทยมากจนเกินไป หรืออาจจะมากจนเกินงามในบางกรณี โดยเฉพาะสตรีที่ยังอยู่ในวัยยังไม่มีครอบครัว หรือสตรีที่มีครอบครัวแต่ยังอยู่ในวัยรุ่นอยู่ แต่เมื่อเข้าสู่วัยแห่งครอบครัวหรือเลยวัยกลางคนขึ้นไป วัฒนธรรมความเชื่อที่ว่าสตรีเป็นแม่บ้าน ต้องรับผิดชอบภาระในบ้านคนเดียว ไม่ว่าจะเป็นการทำงานบ้านทุกอย่าง เช่น หุงหาอาหารทำกับข้าวให้สามีและลูกๆ ทำความสะอาดบ้านเรือน หรือภาระควบคุมกิจการภายในบ้าน ซึ่งบุรุษมักจะไม่ใช่ช่วยทำหน้าที่ดังกล่าว ด้วยยังถือว่าไม่ใช่ภาระหน้าที่ของผู้ชาย

ระบบสังคมไทยที่มีชายเป็นใหญ่ หมายถึง ระบบที่มีแนวความคิดซึ่งไม่เห็นค่าสตรีและบุรุษเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน แต่เห็นว่าบุรุษเหนือกว่าและสตรีด้อยกว่า เป็นทัศนคติที่ครอบงำและมีอิทธิพลอย่างมากเหนือความเป็นไปในสังคม ผลก็คือ สตรีต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบและต้องถูกกำหนดให้สนองความต้องการของสังคมที่บุรุษเป็นผู้นำ มากกว่าที่จะคำนึงถึงโอกาสและความก้าวหน้าสำหรับตนเอง ทั้งที่สตรีก็เป็นทรัพยากรกำลังคนเท่าๆ กับบุรุษ นอกจากนั้น ในหลายกรณีที่สตรียังถูกตัดทอนโอกาสที่จะพัฒนาความสามารถและความรอบรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นการยากสำหรับสตรีที่จะยกระดับฐานะของตนเพื่อโอกาสที่ดีกว่าในสังคม และนำไปสู่การตกเป็นวัตถุทางเพศของสตรีในที่สุด ปรากฏการณ์ที่นำไปสู่ปัญหาสังคมที่มีใช่เป็นเรื่องของสตรีแต่เพียงฝ่ายเดียว หากมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวมทั้งบุรุษและสตรี ซึ่งนั่นเป็นความทุกข์ของสตรีที่ต้องมารับผจญกับปัญหาสังคมต่างๆ ที่ตนไม่ได้เป็นผู้ก่อปัญหา แต่ตนเป็นเพียงสาเหตุของปัญหาที่ควรจะต้องแก้ไขเท่านั้น

การเน้นความเชื่อและหลักปฏิบัติเกี่ยวกับงานในบ้านว่าเป็นเรื่องของสตรี และไม่ใช่งานซึ่งควรมีค่าตอบแทน ทำให้สตรีหมดโอกาสที่จะพัฒนาความรู้และความสามารถของตนเองไปมาก และไม่เห็นคุณค่าของตนเองเท่าที่ควร ในหลายกรณีที่สตรีต้องฝากอนาคตไว้กับความปรานีของบุรุษทั้งหลาย ที่ได้เป็นผู้มีส่วนอย่างสำคัญต่อความสำเร็จของชายเท่านั้น

เมื่อเศรษฐกิจของประเทศเติบโตขยายสู่ภาคเศรษฐกิจอื่นที่มีใช้เกษตร เช่น อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และบริการมากขึ้น ความต้องการแรงงานทั้งบุรุษและสตรีก็เกิดขึ้นตามการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ นอกเหนือจากความจำเป็นทางครอบครัวที่ผลักดันให้สตรีต้องออกทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยจุนเจือรายได้ของครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาว่าประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนา ยังขาดเครื่องจักรและทุนต่างๆ ที่จะนำมาใช้เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตอีกมาก แรงงานยังเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือ และสมควรจะได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจมากที่สุด ดังจะเห็นว่า ในเชิงเศรษฐกิจ สตรีอยู่ในกำลังแรงงานเกือบครึ่งหนึ่งของแรงงานทั้งหมด หากกำลังแรงงานสตรีส่วนนี้ไม่ได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพทัดเทียมกับอีกส่วนหนึ่งแล้ว ก็มีคำถามที่น่าคิดว่า การพัฒนาเศรษฐกิจไทยจะเกิดขึ้นได้อย่างไร

นอกจากนั้น ด้วยข้ออ้างที่ว่าสตรีด้อยความรู้ความสามารถ สตรีที่ออกทำงานนอกบ้านมักจะถูกใช้เอารัดเอาเปรียบโดยการใช้แรงงานอย่างหนักด้วยค่าตอบแทนที่ต่ำ และถูกผลักดันไปสู่งานที่ขาดความมั่นคง สภาพการทำงานที่ต่ำกว่ามาตรฐาน หรืองานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ เช่น การรับจ้างในโรงงานห้องแถว การค้าเร่ หรือธุรกิจทางเพศ ฯลฯ^{๓๓}

ซึ่งนั่นทำให้มองเห็นได้ว่า ความเป็นอยู่ของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน ต้องแบกภาระไม่ต่างจากสตรีในอดีต สตรีในอดีตจะทำงานเฉพาะส่วนหน้าที่อันเป็นภาระในบ้าน และประกอบอาชีพเฉพาะในครอบครัว เท่านั้น ในปัจจุบันสตรีมีศักยภาพสูงที่สามารถทำงานหาเลี้ยงชีพตนเองได้ สามารถที่จะทำงานข้างกายเคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษเพศเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว โดยจะเห็นได้จากสตรีชนบทที่เข้ามาทำงานในเมืองหลวงเพื่อหารายได้ส่งไปจุนเจือครอบครัวที่อยู่ในชนบทที่แร้นแค้น โดยเฉพาะสตรีจากภาคเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศ ไทย ถึงกระนั้นก็ตาม อีกภาระหนึ่งที่สตรียังคงกระทำอยู่เป็นปกติก็คือหน้าที่ความเป็นแม่บ้าน ซึ่งต้องทำในฐานะเป็นภรรยา ในฐานะเป็นแม่ที่จะต้องทำงานบ้าน หาข้าวปลาอาหารมาไว้เพื่อให้สามีและลูกๆ ได้กิน และปัญหาอีกต่างๆ นานาที่สตรีไม่สามารถที่จะไม่กระทำไม่ได้ ด้วยปัจจัยทางสังคมเป็นเครื่องบังคับ ซึ่งสามารถกล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่และการพัฒนาสตรีให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยต้องขจัดปัญหา อุปสรรคต่างๆ เช่น

^{๓๓} อธิรณดา กาญจนอักษร, “ปัญหาสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลกระทบต่อการค้าหญิง”, หญิงชายกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม, หน้า ๔๙.

๑. สตรีส่วนใหญ่ยังมีการศึกษาต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีที่อยู่ในชนบท การขาดการศึกษา ทำให้ขาดทักษะในการรับรู้ความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี และขาดความสามารถและความชำนาญงานเฉพาะอย่าง โดยเฉพาะการเข้ามามีบทบาทในภาคอุตสาหกรรม จะเห็นได้ว่า แรงงานสตรีในภาคอุตสาหกรรมนั้น ส่วนใหญ่ก็คือแรงงานที่เคลื่อนย้ายออกจากชนบทในภาคเกษตรกรรม แต่แรงงานเหล่านี้เมื่อเข้ามาอยู่ในภาคอุตสาหกรรม ก็กลายเป็นแรงงานที่ไร้ฝีมือ เพราะขาดการศึกษา ขาดความรู้ความชำนาญในด้านนี้ และเมื่อมีปัญหาบีบคั้นในตลาดแรงงานมากขึ้น ก็ทำให้แรงงานสตรีที่มีการศึกษาต่ำเหล่านี้ต้องเคลื่อนย้ายเข้าสู่การทำงานที่ไม่เป็นประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น ต้องมีอาชีพให้บริการที่สังคมไม่ยอมรับ เป็นโสเภณี หรือมีฉะนั้นก็ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในธุรกิจที่ไม่มีการจัดองค์การที่อยู่นอกเหนือการได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายแรงงาน เช่น เป็นแม่ค้าหาบเร่เป็นคนรับใช้ตามบ้าน เป็นต้น

๒. ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งในขณะนี้ก็คือการเคลื่อนย้ายแรงงานยังไม่เป็นไปในทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับช่วงโอกาสในการทำงาน และนโยบายการสร้างงานของรัฐบาล กล่าวคือ แรงงานที่เคลื่อนย้ายออกจากภาคเกษตรกรรมนั้นเนื่องจากภาวะความบังคับทางเศรษฐกิจและการทำมาหากินในภาคเกษตรกรรมและความแตกต่างในความเจริญของตัวเมืองและชนบท ทำให้แรงงานซึ่งมีสตรีในชนบทจำนวนไม่น้อยกลุ่มหนึ่งพยายามดิ้นรนเข้าสู่ตัวเมือง ทั้งๆ ที่ยังไม่เห็นช่องโอกาสทำมาหากินที่ดีขึ้น การเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างภาคมีน้อยมาก และการสร้างงานในส่วนอื่นๆ ของประเทศ นอกจากในเขตกรุงเทพมหานคร ก็ยังไม่สอดคล้องกับกำลังแรงงานที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือของประเทศ

๓. ถึงแม้กฎหมายจะเปิดโอกาสให้เกิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในการทำงานของสตรีอยู่แล้วก็ตาม แต่ในภาคปฏิบัติ ยังคงมีความรู้สึกอคติ และมีการเอารัดเอาเปรียบที่ยังขาดการควบคุมตรวจสอบอย่างทั่วถึง โดยข้อเท็จจริงระดับค่าจ้างก็ยังมีส่วนเหลื่อมล้ำ สวัสดิการบางอย่างที่จำเป็นสำหรับแรงงานสตรีโดยเฉพาะก็ยังถูกละเลย

๔. ปัญหาความเท่าเทียมหรือสิทธิตามกฎหมาย หากพิจารณาจากบทบัญญัติของมาตรา ๓๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ๒๕๕๐ ซึ่งถือว่าเป็นแบบแผนที่วางไว้เพื่อให้ตรากฎหมายต่างๆ ตามแล้ว จะเห็นได้ว่า มีการบัญญัติหลักการต่างๆ ถึงสิทธิความเท่าเทียมกันระหว่างสตรีกับบุรุษไว้ ๔ หลัก ดังนี้

๑) หลักความเสมอภาคทั่วไป (มาตรา ๓๐ วรรคหนึ่ง)

ถือเป็นสิทธิเบื้องต้นของบุคคล อันมีลักษณะเป็นสิทธิเรียกร้องของบุคคล โดยถือว่า หลักความเสมอภาคนั้นเป็นพื้นฐานของหลักความยุติธรรม หลักความเสมอภาคมีข้อเรียกร้องว่า บุคคลจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันจากการกระทำของรัฐ ในขณะที่เดียวกันหลักความเสมอภาคยังมีข้อเรียกร้องในทางปฏิเสธเพื่อมิให้เจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิบัติต่อบุคคลตามอำเภอใจ แต่อย่างไรก็

ตาม หลักความเสมอภาคหรือหลักของการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันมิได้เรียกร้องให้ปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ มิได้หมายความว่าบุคคลทุกคนจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันโดยมิได้คำนึงถึงข้อแตกต่างใดๆ เลย โดยกำหนดกรอบไว้ว่า เฉพาะกรณีที่สิ่งสองสิ่งมีสาระสำคัญเหมือนกันคือควรจะได้รับ การปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน และกรณีที่สิ่งสองสิ่งมีสาระสำคัญต่างกันจะต้องได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้เองจะเห็นได้ว่า หลักความเสมอภาคนั้นมีลักษณะที่เป็นนามธรรมค่อนข้างสูง

(๒) หลักความเสมอภาคเฉพาะเรื่อง (มาตรา ๓๐ วรรคสอง)

กรณีของสตรีและบุรุษมีสิทธิเท่าเทียมกัน ได้มีบทบัญญัติของมาตรา ๓๐ วรรคสองกำหนดไว้เพื่อให้หลักความเสมอภาคทั่วไป ตามมาตรา ๓๐ วรรคแรกมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้นโดยมาตรา ๓๐ วรรคสองของรัฐธรรมนูญได้นำหลักดังกล่าวมาบัญญัติไว้ ซึ่งย่อมมีความหมายว่า ลำพังแต่ข้อเท็จจริงว่าฝ่ายหนึ่งเป็นชายและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นหญิง ในกรณีนี้ไม่ถือว่าเป็นเกณฑ์ของความแตกต่างที่เป็นสาระสำคัญที่จะนำไปสู่การปฏิบัติให้แตกต่างกันได้ แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายก็ไม่อาจที่จะไม่คำนึงถึงความแตกต่างในทางกายภาพและความแตกต่างในทางหน้าที่ระหว่างหญิงและชายได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น มาตรา ๓๐ วรรคสองจึงมีความมุ่งหมายเพื่อที่จะลดความเสียเปรียบของสตรีในสังคมนั่นเอง

(๓) หลักข้อห้ามมิได้มีการเลือกปฏิบัติให้แตกต่าง (มาตรา ๓๐ วรรคสาม)

โดยอาศัยเหตุที่ได้กำหนดไว้ในวรรคสาม (มาตรา ๓๐ วรรคสาม) หลักข้อห้ามมิให้เลือกปฏิบัติเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือขอบเขตของสองวรรคแรก หลักข้อห้ามมิให้เลือกปฏิบัตินี้แสดงให้เห็นว่าบุคคลไม่อาจจะได้รับการปฏิบัติอย่างได้เปรียบหรือเสียเปรียบอันเนื่องมาจากถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกาย หรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง ซึ่งหากการกระทำของเจ้าหน้าที่ของรัฐได้อาศัยคุณสมบัติดังกล่าวเป็นเหตุของการปฏิบัติให้แตกต่างกัน กรณีนี้ย่อมได้ชื่อว่าเป็นการเลือกปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม ทั้งนี้ การเลือกปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความได้เปรียบหรือเสียเปรียบแก่บุคคล อาจเกิดจากการกระทำหรือการละเว้นไม่กระทำก็ได้

(๔) หลักการเลือกปฏิบัติที่เป็นธรรม (มาตรา ๓๐ วรรคสี่)

มาตรา ๓๐ วรรคสี่ เป็นการบัญญัติเพื่อให้เกิดความชัดเจนว่า การกระทำของรัฐที่กระทำเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น ย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ทั้งนี้ การมีบทบัญญัติในวรรคท้ายนี้ก็เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าไม่เป็นการขัดกับมาตรา ๓๐ วรรคสาม (หลักข้อห้ามมิให้เลือกปฏิบัติ) และได้เป็นการขัดกับหลักความเสมอภาคทั่วไป (มาตรา ๓๐ วรรคหนึ่ง) ซึ่งหากจะอธิบายหลักการตามมาตรา ๓๐ วรรคสี่ในทางเนื้อหาแล้ว สามารถอธิบายได้ดังนี้ คือ สาเหตุที่ถือว่าการกระทำดังกล่าวไม่เป็นการเลือก

ปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม เพราะแท้จริงแล้วการที่รัฐจะขจัดอุปสรรคในเรื่องใดหรือส่งเสริมให้บุคคลกลุ่มใดสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่นรัฐย่อมกระทำได้ โดยอาศัยการแสดงให้ปรากฏได้ว่าคุณสมบัติหรือสาระสำคัญของบุคคลนั้นมีลักษณะแตกต่างจากบุคคลทั่วไปอย่างไร และมีความจำเป็นต้องให้โอกาสหรือข้อสนับสนุนพิเศษอย่างไร และเมื่อมีลักษณะแตกต่างจากบุคคลทั่วไปแล้วบุคคลเหล่านั้นย่อมได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป เช่น กรณีของผู้พิการซึ่งรัฐต้องจัดให้มีสวัสดิการพิเศษต่างๆ ได้ ซึ่งกรณีเช่นนี้ก็ย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมแต่อย่างใด ทั้งนี้ เพราะรัฐย่อมมีหน้าที่ที่จะทำให้สมาชิกของรัฐสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามปกติสุขเช่นบุคคลทั่วไป^{๓๔}

สิทธิตามกฎหมายดังกล่าว เป็นการเปิดโอกาสทางสังคมให้กับสตรีได้มีสิทธิอันชอบธรรมตามกฎหมายที่สามารถกระทำการใดๆ ก็ตามที่ไม่มีผิดไปจากหลักของกฎหมายได้ทัดเทียมกับบุรุษ นั้นเป็นนัยทางกฎหมายรัฐธรรมนูญตามที่นักกฎหมายพยายามเขียนขึ้นมา โดยอิงอาศัยกฎบัตรสหประชาชาติอันว่าด้วยเรื่องสิทธิของความเป็นมนุษย์ แต่หากความเป็นจริงแล้ว สตรีในสังคมไทยแม้จะได้รับสิทธิตามกฎหมายแล้วก็ตาม แต่มุมมองของสังคมไทยยังคงมองสตรีในฐานะเพศที่รองรองจากบุรุษเพศ ไม่แต่เฉพาะบุรุษเท่านั้นที่มองอย่างนั้น แม้แต่สตรีเองก็มองสตรีในฐานะเพศอันดับสอง โดยจะเห็นได้จากสื่อทางโทรทัศน์ เช่น ละครโทรทัศน์ช่องต่างๆ ล้วนแสดงให้เห็นมุมมองของสตรีที่ต้องรับบทรองของบุรุษอยู่เสมอ เป็นต้นว่า สตรีต้องคอยตามตื้อหรือแย่งบุรุษเพื่อมาเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของตนหรือไม่สตรีนั้นก็ต้องสนองตอบอารมณ์ของบุรุษ ด้วยการต้องรับภาระหน้าที่การงานภายในครอบครัว ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สตรีนั้นอย่างไรก็ยังคงอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบทางสังคม ซึ่งจะนำไปสู่ความเสียเปรียบในด้านอื่นๆ คือ เศรษฐกิจและการเมือง ความเสียเปรียบทั้งสองอย่างหลังจะซ้ำเติมอย่างแรกต่อไปอีกเรื่อยๆ

ความเสมอภาค คือสิ่งที่ตรงข้ามกับความไม่เท่าเทียมและการเลือกปฏิบัติ คนส่วนใหญ่ล้วนเคยมีประสบการณ์กับการถูกเลือกปฏิบัติ แต่มักจะไม่ค่อยใส่ใจเท่าไร เรารู้แต่ว่ามันไม่ค่อยจะเป็นธรรม ในบางครั้งคนอื่นได้รับโอกาสที่ดีกว่าเราทั้งๆ ที่ไม่เห็นมีเหตุผลสมควรอะไร เช่น เพื่อนร่วมงานที่ทำงานมาเท่ากัน หรือบางทีน้อยกว่า ได้ขึ้นเงินเดือนมากกว่า เพราะเขาเป็นญาติกับนาย เราทำงานหนักเท่ากับคนอื่นแต่ได้ค่าจ้างน้อยกว่าเพราะเป็นเพศหญิง เป็นต้น การเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมเช่นนี้เกิดขึ้นมากมายเพราะเหตุแห่งเพศ เช่น สตรีถูกจัดให้ทำงานที่ค่าจ้างต่ำกว่าบุรุษโดยไม่ดู

^{๓๔} มาตาลักษณ์ ออรุ่งโรจน์, ผศ.ดร., “ร่างกฎหมายใหม่กับความหมายของความเท่าเทียมระหว่างเพศ”, งานวิจัย ใน สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, เรื่องจริงของหญิงชาย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖ – ๑๗.

ความสามารถ สตรีต้องเสียสละลาออกจากงานมาเลี้ยงลูก ไม่ว่าสตรีจะรักงานของตนเพียงใด เพราะสังคมคาดหวังให้บุรุษรักษาอาชีพของตนไว้ และสตรีต้องทำหน้าที่เลี้ยงดูคนรุ่นใหม่ นี่คือสิ่งที่เรามักมองข้ามไปเพราะความเคยชิน แต่ความไม่เท่าเทียมในโอกาสเช่นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาที่จะต้องถูกขจัดไป หากต้องการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ก็อยู่ที่ว่าสตรีต้องรู้จักใช้สิทธิตามหลักประกันความเสมอภาคของรัฐธรรมนูญอย่างจริงจัง ซึ่งสิทธิต่างๆ ตามกฎหมายที่สตรีได้มา เช่น

๑. พระราชบัญญัติซื้อบุคคล (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๔๘ เช่น มาตรา ๑๒ คู่สมรสมีสิทธิใช้ชื่อสกุลของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตามที่ตกลงกัน หรือต่างฝ่ายต่างใช้ชื่อสกุลเดิมของตน การตกลงกันตามวรรคหนึ่ง จะกระทำเมื่อมีการสมรสหรือในระหว่างสมรสก็ได้ ข้อตกลงตามวรรคหนึ่ง คู่สมรสจะตกลงเปลี่ยนแปลงภายหลังก็ได้^{๓๕}

๒. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ ๒๕) พ.ศ. ๒๕๕๐ เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่ในปัจจุบันเรือนจำมีสภาพที่แออัดไม่ได้สัดส่วนกับจำนวนของผู้ต้องขังหรือต้องจำคุก และไม่เหมาะสมกับสภาพของผู้ซึ่งต้องขังหรือต้องจำคุกบางลักษณะโดยเฉพาะสภาพชีวิตหญิงมีครรภ์ซึ่งต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ ประกอบกับเทคโนโลยีในการควบคุมตัวบุคคลดังกล่าวมีความก้าวหน้าเป็นอันมาก ดังนั้น เพื่อให้ผู้ซึ่งต้องขังหรือต้องจำคุกได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสม สมควรปรับปรุงวิธีการขังและจำคุก โดยกำหนดวิธีการหรือสถานที่ในการขังหรือจำคุกนอกเรือนจำให้เหมาะสมกับสภาพของผู้ซึ่งต้องขังหรือต้องจำคุกในแต่ละลักษณะ ตลอดจนปรับปรุงการดูแลสุขภาพการบังคับโทษจำคุกหญิงมีครรภ์และเปลี่ยนโทษประหารชีวิตหญิงมีครรภ์เป็นจำคุกตลอดชีวิต เพื่อให้บุตรได้รับการเลี้ยงดูจากมารดาและสืบสายสัมพันธ์ทางครอบครัว อันจะเป็นแนวทางให้บุตรเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในสังคมต่อไป^{๓๖}

๓. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่ ๑๙) พ.ศ. ๒๕๕๐ เหตุผลในการตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่มาตรา ๓ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๔๙ ให้ความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค บรรดาที่ชนชาวไทยเคยได้รับความคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แต่บทบัญญัติมาตรา ๒๗๖ มาตรา ๒๗๗ และมาตรา ๒๘๖ แห่งประมวลกฎหมายอาญา เป็นบทบัญญัติที่เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล

^{๓๕} สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, รวมกฎหมายที่เลือกปฏิบัติต่อสตรีที่ได้รับการแก้ไข พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^{๓๖} สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, รวมกฎหมายที่เลือกปฏิบัติต่อสตรีที่ได้รับการแก้ไข พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๑, หน้า ๑๐.

เพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องเพศ สมควรแก้ไขบทบัญญัติดังกล่าวให้สอดคล้องกับหลักการมีสิทธิเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิง และหลักการห้ามมิให้เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องเพศที่เคยได้รับความคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข^{๓๗} เช่น มาตรา ๒๗๗ ผู้ใดกระทำชำเราเด็กอายุยังไม่เกินสิบห้าปีซึ่งมิใช่ภริยาหรือสามีของตน โดยเด็กนั้นจะยินยอมหรือไม่ก็ตาม ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สี่ปีถึงยี่สิบปี และปรับตั้งแต่แปดพันบาทถึงสี่หมื่นบาท^{๓๘}

๔. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่ ๒๐) พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นการตราพระราชบัญญัติเพื่อกำหนดลงโทษผู้กระทำความผิด เช่น มาตรา ๒๗๗ ทวิ ถ้าการกระทำความผิดตามมาตรา ๒๗๖ วรรคหนึ่ง หรือมาตรา ๒๗๗ วรรคหนึ่งหรือวรรคสาม เป็นเหตุให้ผู้ถูกระทำ

(๑) รับอันตรายสาหัส ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สิบห้าปีถึงยี่สิบปีและปรับตั้งแต่สามหมื่นบาทถึงสี่หมื่นบาท หรือจำคุกตลอดชีวิต

(๒) ถึงแก่ความตาย ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษประหารชีวิต หรือจำคุกตลอดชีวิต^{๓๙}

๕. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ ๑๖) พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นการตราพระราชบัญญัติเพื่อกำหนดคุ้มครองสิทธิความเท่าเทียมกันระหว่างคู่ครอง เช่น มาตรา ๕ (๑) สามีหรือภริยาอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องผู้อื่นฉันทริยาหรือสามี เป็นชู้หรือมีชู้ หรือร่วมประเวณีกับผู้อื่นเป็นอาชญา อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้^{๔๐}

๖. พระราชบัญญัติคำนำหน้านามหญิง พ.ศ.๒๕๕๑ โดยให้เหตุผล คือ โดยที่การใช้คำนำหน้านามของหญิงที่จดทะเบียนสมรสแล้ว และหญิงที่จดทะเบียนสมรสแล้ว และต่อมากการสมรสได้สิ้นสุดลงต้องใช้คำนำหน้านามคำเดียว โดยมีอาจเลือกได้ตามความสมัครใจ ทำให้เกิดผลกระทบต่อนางหญิงดังกล่าวในการดำรงชีวิตประจำวัน อาทิ การประกอบอาชีพ การศึกษาของบุตร และการทำนิติกรรมต่างๆ ส่งผลให้การใช้คำนำหน้านามในลักษณะดังกล่าวของหญิงมีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่างทางเพศ สมควรกำหนดให้หญิงมีทางเลือกในการใช้คำนำหน้านามตามความสมัครใจ ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับการเลือกใช้นามสกุลตามกฎหมายว่าด้วยชื่อบุคคล^{๔๑} เช่น “มาตรา ๕ หญิงซึ่งจดทะเบียนสมรสแล้ว จะใช้คำนำหน้านามว่า “นาง” หรือ

^{๓๗} สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, รวมกฎหมายที่เลือกปฏิบัติต่อสตรีที่ได้รับการแก้ไข พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๑, หน้า ๑๔.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔ - ๑๕.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

“นางสาว” ได้ตามความสมัครใจ โดยให้แจ้งต่อนายทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการจดทะเบียนครอบครัว” และ “มาตรา ๖ หญิงซึ่งจดทะเบียนสมรสแล้ว หากต่อมาการสมรสได้สิ้นสุดลงจะใช้คำนำหน้านามว่า “นาง” หรือ “นางสาว” ได้ตามความสมัครใจ โดยให้แจ้งต่อนายทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการจดทะเบียนครอบครัว”^{๔๒}

๓.๕ สิทธินักบวชสตรีในสังคมไทย

อินเดียในสมัยพุทธกาลเป็นสังคมแบบ Patriarchal มีผู้ชายเป็นใหญ่ สังคมได้จัดให้สถานะของผู้ชายสูงกว่า (Superior) ส่วนผู้หญิงด้อยกว่า (Inferior) ในตอนปฐมโพธิกาล พระพุทธเจ้าตั้งคณะสงฆ์ขึ้นมาก็รับเอาเฉพาะนักบวชผู้ชายเท่านั้น ต่อมาพระนางปชาบดีโคตมีขอบวช พระพุทธเจ้าทรงตรัสกรองอยู่นานด้วยสาเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อความบริสุทธิ์แห่งพรหมจรรย์ = การบวชเป็นพระในทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นเรื่องพรหมจรรย์ (Celibacy) เป็นเรื่องใหญ่ พรหมจรรย์ถือว่าเป็นอายุของพระศาสนา เมื่อนำผู้หญิงเข้ามาในหมู่สงฆ์ อาจทำให้เกิดอันตรายต่อพรหมจรรย์ง่ายขึ้น โดยเฉพาะหลังพุทธกาล

๒. เพื่ออนุเคราะห์สังคม = ด้วยสังคมอินเดียเป็นสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ การให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทเท่ากับผู้ชาย จึงเป็นการต้านกระแสสังคมอย่างรุนแรง ซึ่งไม่เหมาะในการอยู่ในสังคมการเผยแพร่พระศาสนา และความเรียบร้อยในคณะสงฆ์

อย่างไรก็ตาม ด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่ไม่เคยคิดแบ่งแยกมนุษย์ พระพุทธองค์จึงรับสตรีเข้ามาในพระพุทธศาสนา แต่ทรงกระทำด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง เห็นได้จากครุธรรม ๘ ประการ ที่มอบแก่พระนางปชาบดีโคตมี ที่ว่า “ภิกษุณีแม้บวช ๑๐๐ พรรษาแล้ว ต้องกราบไหว้ภิกษุแม้บวชวันเดียว “ เป็นต้น หรือภิกษุณีต้องถือศีลถึง ๓๑๑ ข้อ ซึ่งมากกว่าพระภิกษุที่ถือเพียง ๒๒๗ ข้อ จากประเด็นนี้ผู้หญิงยุคใหม่ต้องเข้าใจและแยกแยะเรื่องเหล่านี้ให้ถูกต้อง เพราะถ้าจับประเด็นผิดก็จะเข้าใจผิดไปด้วย ความศักดิ์สิทธิ์กับสิทธิสตรี : ความแตกต่างที่ไม่แตกต่าง มีพระพุทธพจน์ว่า “อดีตีมลฺ พรหมจริยสส” สตรีเป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์ เป็นพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระภิกษุ(เฉพาะภิกษุ) เพื่อให้ระมัดระวังต่อเพศตรงข้ามในการประพฤติพรหมจรรย์ เพราะพระภิกษุเข้าไปเกี่ยวข้องกับสตรีในทางที่ผิด จะทำให้พรหมจรรย์ของท่านรูปนั้นเป็นมลทินหรือเสื่อมสิ้นไป ซึ่งจะทำให้ชีวิตของความเป็นพระของท่านจะสั้นลงไปด้วย เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ที่สตรีเพศที่นับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจะไม่รู้

^{๔๒} สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, รวมกฎหมายที่เลือกปฏิบัติต่อสตรีที่ได้รับการแก้ไข พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๑, หน้า ๒๒.

แต่ท่านเหล่านั้นรู้ว่าควรแยกแยะอย่างไร สตรีชาวพุทธไม่ว่าจะเป็นภิกษุณี สามเณรีและอุบาสิกา จึงยอมรับที่จะปฏิสัมพันธ์ที่จะอยู่ห่างกันทางกายภาพจากพระสงฆ์ตลอดมา ถือว่าเป็นการยอมรับโดย สุขุม และคิดว่าเป็นบุญกุศลด้วยซ้ำไป แต่ที่จริงพระพุทโธเจ้ามิให้พระภิกษุห่างเหินจากสตรีโดยธรรมชาติ ให้ประพฤติเหมือนญาติพี่น้อง เช่น การห้ามมิให้ภิกษุณีอยู่โดยไม่มีพระภิกษุ เพื่อจะได้ให้พระผู้ช่วย ช่วยในคราวมีอันตราย เป็นต้น

๑) บทบาทของภิกษุณีในสังคมไทย

แนวคิดสตรีนิยมในประเทศไทยได้เข้ามามีบทบาทในเรื่องเกี่ยวกับศาสนาเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในช่วง ๒๐ ปีที่ผ่านมา มีนักสตรีนิยมหลายคนได้ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนใน พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และพยายามที่จะเข้ามามีสถานภาพเป็นนักบวชเช่นเดียวกับพระภิกษุ นักสตรีนิยมในประเทศไทยได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไปในทิศทางเดียวกับนักสตรี นิยมตะวันตก ด้วยการตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนบางอย่างที่ดูเหมือนกดขี่สตรี และการที่ พระพุทธศาสนาเถรวาทโดยเฉพาะในประเทศไทยไม่มีนักบวชสตรีอยู่ แสดงถึงการกดขี่ เอาเปรียบ และไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงในทางศาสนา ตัวอย่างของนักสตรีนิยมตะวันตกที่ศึกษา พระพุทธศาสนาเถรวาทแล้วได้วิพากษ์วิจารณ์ไว้ คือ Van Esterick (๑๙๘๒) ที่อธิบายไว้ว่า ผู้หญิง ลาวมีสถานภาพที่ไม่แตกต่างไปจากผู้หญิงชนชาติอื่นๆ ใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายประเทศที่นับ ถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทตรงที่ว่าพวกเธอไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในอาณาบริเวณวัด เณรเช่นผู้ชาย ผู้หญิงไม่สามารถดำรงบทบาทสูงสุดทางศาสนาได้ ทั้งนี้เพราะการบวชเพื่อเข้าสู่เพศ บรรพชิตได้รับการสงวนไว้ให้ผู้ชายเท่านั้น^{๔๓} ตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นถึงสตรีนิยมตะวันตกได้ตั้งข้อ สงสัยในพระพุทธศาสนาเถรวาทมานานแล้วในกรณีที่ไม่อนุญาตให้ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณี ซึ่งเป็นการ วิพากษ์วิจารณ์โดยใช้แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนหรือสิทธิสตรีเป็นกรอบในการวิจารณ์

เมื่อนักสตรีนิยมในประเทศไทยมีทั้งที่ได้รับและไม่ได้รับวิธีการด้านสตรีนิยมมาจาก ตะวันตก เหตุผลหนึ่งที่สำคัญของมนุษย์ทุกคนก็คือ เรื่องการละเมิดสิทธินี้ ผู้ที่ถูกละเมิดส่วนใหญ่ก็จะ มีปฏิกิริยาตอบโต้มากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสถานการณ์และบุคคล ในเรื่องสิทธิสตรีนี้ก็ เช่นกัน ผู้หญิงบางคนเมื่อถูกละเมิดอาจทนได้เพื่อเหตุผลบางอย่าง แต่บางคนอาจทนไม่ได้ก็ลุกขึ้นมา ต่อสู้ ดังนั้น แม้ผู้หญิงไทยจะไม่ได้รับรู้แนวคิดและทฤษฎีสตรีนิยมมาจากตะวันตกก็ตาม เธอก็ลุกขึ้นสู้ ต่อความอยุติธรรมดังตัวอย่างที่ได้แสดงไว้ในประวัติศาสตร์ของหญิงไทยก่อนหน้านี้ ฉะนั้น เรื่องการ เรียกร้องสิทธิ การต่อสู้กับความลำเอียงกับอคติต่างๆ รวมทั้งการต่อสู้กับระบบที่ไม่เป็นธรรมนั้น จึง

^{๔๓} อังโน มยุรี เห่งสัวัฒน์ เขียน, “พุทธศาสนา การทำบุญ และเพศภาวะ : การช่วงชิงความ หลุดพ้นในประเทศไทย”, แปลโดย พิสมัย หอมจำปา, ใน เพศภาวะ : การท้าทายร่าง การค้นหาตัวตน, บรรณาธิการ โดย สุชาดา ทวีสิทธิ์, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๘๔.

เป็นเรื่องของสัญชาตของมนุษย์ที่มีอยู่ในทุกเผ่าพันธุ์ และเชื้อชาติ กลุ่มสตรีนิยมในสังคมไทยได้แสดงความเห็นเชิงวิพากษ์พระพุทธรศาสนาเถรวาทไปในทิศทางเดียวกับกลุ่มสตรีนิยมตะวันตก จึงมีทั้งเรื่องที่มีอิทธิพลต่อกันและไม่มีอิทธิพลต่อกันก็ได้ นักสตรีนิยมในประเทศไทยได้แสดงความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันกับสตรีนิยมตะวันตกที่ว่า พระภิกษุในพระพุทธรศาสนาเถรวาทนั้นมีอคติทางเพศที่ไม่ยอมให้ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณี และอธิบายเพิ่มเติมว่า หลักธรรมและวินัยได้แก่ตามที่สนับสนุนแนวคิดในการไม่อนุญาตให้ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณี ธรรมและวินัยนั้นก็ไม่ใช่เป็นพระพุทธรพจน์ที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ตั้งแต่แรก เป็นเพียงข้อเขียนเพิ่มเติมที่พระภิกษุที่มีอคติเพิ่มเข้าไปในภายหลัง ดังตัวอย่างของข้อความที่ว่า การเปิดโอกาสให้สตรีได้บวชเป็นภิกษุณีบนพื้นฐานการยอมรับว่า สตรีมีความทัดเทียมกับชายในศักยภาพทางจิตวิญญาณที่จะเข้าถึงซึ่งความหลุดพ้น จุดนี้เป็นจุดเด่นที่สุดจุดหนึ่งของพุทธรศาสนา แต่น่าเสียดายว่าจุดเด่นข้อนี้บ่อยครั้งถูกทำให้เป็นข้อด้อยโดยความพยายามของฝ่ายปิตาธิปไตย (patriarchy)^{๔๔} การวิพากษ์คณะสงฆ์อย่างนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้วิพากษ์มิได้คำนึงถึงหลักการสำคัญของพระพุทธรศาสนาเถรวาทที่ถือมติดการสังคายนาครั้งที่ ๑ ว่า จะไม่เพิ่มเติม ไม่แก้ไข พระธรรมวินัยที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว กลับมองว่า หลักการใดที่ไม่เอื้อต่อการบวชภิกษุณี หลักการนั้นเป็นความอ่อนด้อย ไม่ใช่พุทธรพจน์แท้ เป็นการพยายามปิดกั้นของฝ่ายภิกษุ(ชาย) ในระบบที่ถือชายเป็นใหญ่ ซึ่งการมองคนละมุมกับคณะสงฆ์เถรวาท

เรื่องสิทธิสตรีนี้เมื่อนำมาใช้กับพระพุทธรศาสนาในประเทศไทย มีนักวิชาการทางศาสนาหลายคนเห็นว่า ใช้ได้บางกรณี ในบางกรณีใช้ไม่ได้ และเป็นมุมมองที่ใช้หลักการอันเป็นฐานในการคิดต่างกัน สิทธิมนุษยชนตามแนวคิดแบบตะวันตก ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดแบบวัตถุนิยม และยึดถืออุดมคติชีวิตแบบสุขนิยม ประกอบกับทางตะวันตกเน้นเรื่องสิทธิแห่งปัจเจกชนเป็นหลัก จึงทำให้แต่ละคนพยายามแสวงหาความสุขใส่ตนกันอย่างเต็มที่ แต่ตามแนวคิดเรื่องสิทธิแบบพระพุทธรศาสนาเน้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดแบบจิตนิยมและยึดถืออุดมคติชีวิตแบบวิมุตตินิยม ที่เน้นมักน้อย สันโดษ บริโภคเท่าที่จำเป็น คติชีวิตแบบนี้จะลดการแก่งแย่งแข่งขันลง และตามแนวคิดแบบตะวันตกถือว่าปัญหาละเมิดสิทธิมนุษยชนเกิดจากตัวระบบ (หมายถึงการเมือง การปกครอง หรือสิ่งแวดล้อมต่างๆ) ไม่ดี จึงมุ่งแก้ที่ระบบ แต่ตามคติแบบพุทธรถือว่าปัญหาเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยภายใน คือ จิตใจ ที่ยังมีความโลภ ความโกรธ ความหลง ความยึดมั่น ฉะนั้นจึงต้องมุ่งแก้ที่จิตมนุษย์^{๔๕} การวิพากษ์ในประเด็น

^{๔๔} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน, การพัฒนาสตรีในพระพุทธรศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทส่องสยามจำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๖๕.

^{๔๕} อำนวย ยัสโยธา, “กระบวนทัศน์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในพุทธรศาสนา ศึกษาโดยวิธีวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดแบบตะวันตก”, พุทธรศาสนศึกษา, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑, (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๒) : ๔๒ - ๖๑, (๕๖)

ต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาของสตรีนิยมถึงแม้จะมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดในทางตะวันตก แต่ก็ควรพิจารณาถึงเนื้อหาและปรากฏการณ์นั้น เพื่อค้นหาความจริง เพื่อช่วยกันแก้ไขความทุกข์ของมนุษย์ทั้งหญิงและชาย และการแก้ไขให้เท่าเทียมกันนั้นควรกระทำทั้งในด้านภายนอกทางกายภาพ และภายในคือทางจิตใจด้วย แม้ทฤษฎีตะวันตกจะเข้ากับวัฒนธรรมไทยไม่ได้ทั้งหมด แต่เมื่อมีข้อวิจารณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทย ผู้ที่เกี่ยวข้องจึงควรที่จะพิจารณาเรื่องต่างๆ ที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์นั้นว่าเป็นปัญหาจริงหรือไม่ ถ้าจริงจะได้หาทางแก้ไข ปรับปรุง ถ้าไม่จริงก็ควรอธิบายขยายความให้เห็นกระจ่าง

ความคิดเห็นต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย โดยพิจารณาจากพระธรรมวินัย ตามกรอบแนวความคิดของเถรวาทไทย และบริบททางสังคม และวัฒนธรรมข้างต้น ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนมากมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ภิกษุณีของฝ่ายเถรวาทนั้นได้สูญวงศ์ไปแล้ว ดังนั้นการที่จะจัดให้มีการบวชภิกษุณีในประเทศไทยนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ด้วยข้อจำกัดด้านพระธรรมวินัย จาริตประเพณี รวมถึงข้อสงสัยในการบวช และการสืบต่อภิกษุณีที่มีมาในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การที่จะบวชจากประเทศอื่น และกลับมาอยู่ประเทศไทย โดยแสดงอัตลักษณ์ของภิกษุณีจากประเทศนั้นๆ อย่างชัดเจน ก็สามารถทำได้เช่นเดียวกับนิกายมหายานที่มีอยู่ในประเทศไทย ดังเช่น จากกรณีศึกษาของผู้วิจัยเกี่ยวกับบทบาทของภิกษุณี นิกายมหายานที่มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับกรอบของสังคมอีกครั้งหนึ่ง ส่วนประเด็นในพระธรรมวินัย และจาริตประเพณีนั้น ก็อยู่ที่การตีความใหม่ โดยถือประโยชน์ของการบวชเป็นที่ตั้ง เช่น การเพิกถอนสิกขาบทเล็กน้อยตามพุทธานุญาตก่อนปรีนิพพาน เป็นต้น

ในสังคมไทย ได้มีกรณีภิกษุณีไทยรูปแรกได้ถือกำเนิดขึ้น และมีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือภิกษุณีอัมพิกา คุวินชกุล เจ้าอาวาสหญิงรูปแรกของไทย วัดโฝว กวง ชัน (ประเทศไทย) ประชาชนส่วนมากมีความเห็นในเชิงบวก และสนับสนุนต่อบทบาทของท่านเจ้าอาวาส เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่จากกลุ่มตัวอย่างมีเพศหญิงมากกว่าเพศชาย โดยจากการวัดระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง ประชาชนส่วนมากมีความคิดเห็นในระดับ ๕ หมายความว่า เห็นด้วยอย่างยิ่งต่อบทบาทด้านผู้นำ ของท่านเจ้าอาวาส ว่าท่านเป็นภิกษุณีที่เป็นแบบอย่างของพระพุทธศาสนา มีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ เพื่อพระพุทธศาสนา และสังคม มีความรู้ ความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยอย่างยิ่ง ตลอดจนยังมีบทบาทอย่างมากในการช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในมหายาน ในประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักของคนในสังคม และสามารถเข้าถึงคนได้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ ได้เป็นอย่างดี

จากการสำรวจความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ส่วนใหญ่ในปัจจุบัน มีความคิดเห็นในเชิงบวก อีกทั้งยังสนับสนุนการมีภิกษุณี ตลอดจนสนับสนุนสตรีในด้านความรู้ความสามารถ และความทัดเทียมกันในสังคม โดยมีความเชื่อร่วมกันว่า การมีภิกษุณี จะช่วยให้การเผย

แผ่พระพุทธศาสนาทำได้ดียิ่งขึ้น เพราะ ภิกษุณีเข้าถึงผู้หญิงด้วยกันได้ดีกว่า สามารถเข้าถึงเด็กและเยาวชน เข้าถึงจิตใจชาวบ้าน เป็นที่พึ่งทางจิตใจที่ช่วยเหลือประชาชนได้มากกว่าพระสงฆ์ด้วยซ้ำไป เพราะ เพศหญิงเป็นเพศที่มีความละเอียดอ่อนมากกว่า ดังนั้น ชาย – หญิง มีสิทธิเท่าเทียมกัน การบวชภิกษุณีในประเทศไทยนั้น จึงควรทำได้เช่นเดียวกับการบวชพระภิกษุ ถึงแม้ว่าภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เถรวาทขาดสูญไปแล้ว แต่การบวชภิกษุณีข้ามนิกายเพื่อที่จะรื้อฟื้นภิกษุณีขึ้นมาใหม่ จึงเป็นสิ่งที่ประชาชนส่วนมากยอมรับได้ โดยประชาชนส่วนมากจะมองไปที่ประโยชน์ที่จะเกิดแก่พระพุทธศาสนา คือ การช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นเรื่องของ การให้โอกาส และความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย เป็นหลัก อีกทั้งการเปิดโอกาสให้บวชเป็นภิกษุณี ยังจะช่วยลดปัญหาเรื่องการกดขี่ทางเพศในสังคมไทยได้ทางหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามความคิดเห็น และทัศนคตินี้ไม่อาจตัดสินได้ว่า ทุกคนต้องการให้มีภิกษุณีในประเทศไทยเกิดขึ้นอีกครั้ง เพราะ เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า ภิกษุณีที่มีอยู่ในปัจจุบันส่วนมากเป็นนิกายมหายาน หรือนักบวชนิกายอื่นๆ แต่สำหรับในเถรวาทของเรานั้น ได้สูญวงศ์ไปนานแล้ว แต่เนื่องจากการบวชภิกษุณีในประเทศไทยนั้น เป็นประเด็นที่ถกเถียงกันยังไม่เป็นข้อยุติ ซึ่งคำถามบางข้อ อาจจะมีทั้งผู้ที่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยกับคำถามดังกล่าว มีทั้งฝ่ายที่สนับสนุน และฝ่ายที่คัดค้าน เพราะต่างก็มีทัศนคติ มีความรู้ ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา ตลอดจนมีสถานะทางสังคมแตกต่างกัน^{๔๖}

๒) บทบาทและผลงานของแม่ชีไทยในปัจจุบัน

บทบาทของแม่ชีไทยในอดีต แม่ชีเข้ามาอยู่ในสถานภาพนี้ก็เพื่อหาความหลุดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งจะเป็นการสะดวกกว่าการเป็นชาวบ้านธรรมดา แต่ในปัจจุบัน แม่ชียังมีบทบาทในการพัฒนามากขึ้น เช่น การอบรมจริยธรรมตามโรงเรียน เป็นต้น บทบาทของแม่ชี จะพิจารณาเป็น ๒ ระดับ คือ

๑. บทบาทในปัจจุบัน สิ่งที่กำลังกระทำในปัจจุบัน บทบาทที่กำลังทำในปัจจุบันนี้ของแม่ชีของสถาบันแม่ชีไทยในด้านการพัฒนา อาทิ การฝึกอบรมการทำเกษตรพึ่งตนเอง การอบรมจริยธรรมในโรงเรียน ส่วนในด้านประโยชน์ตน คือการศึกษาปริยัติธรรมและการปฏิบัติธรรม

๒. บทบาทในอนาคต สิ่งที่จะกระทำ ควรกระทำในอนาคต

บทบาทของแม่ชีควรกระทำในอนาคตเห็นว่า แม่ชีไม่ควรเน้นบทบาทในด้านสังคมสงเคราะห์ เพราะจุดมุ่งหมายหลักที่เข้ามาอยู่ในสถานภาพนี้ก็เพื่อพ้นจากความทุกข์ จึงควรทำงานใน ๒ ด้าน คือ ๑) ปฏิบัติธรรม ๒) สังคมสงเคราะห์ ให้นั้นในเรื่องของการปฏิบัติธรรม ไม่เช่นนั้นจะ

^{๔๖} อ้างใน นายกิตติภพ บุญฉาย “กรณีศึกษา : ภิกษุณี อัมพิกา คูวินชกุล, เจ้าอาวาสหญิงรูปแรกของไทย วัดไผ่ กวง ชัน”, หน้า ๑-๕.

กลายเป็นเช่นแม่ชีฝรั่ง ที่เน้นสังคมสงเคราะห์ซึ่งจุดยืนของแม่ชีไทยไม่ใช่เช่นนั้น แต่ก็ควรทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ควบคู่กันไปด้วย

ในปี ๒๕๓๗ มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ร่วมกับสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีในพระอุปถัมภ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุโดยแม่ชีคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญ ประธานโครงการ ฯ เสนอรัฐบาลขอให้พิจารณาออกกฎหมายรับรองสถานภาพของแม่ชีและจัดตั้งวิทยาลัยแม่ชี ซึ่งต่อมากรมการศาสนา ได้แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาสถานภาพแม่ชีไทยเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๓๙ และได้เสนอร่าง พ.ร.บ. คณะแม่ชี ต่อมาได้แต่งตั้งกรรมการเพิ่มเติมอีก ๒ ครั้งในปี ๒๕๔๒ และได้เชิญประชุมคณะกรรมการ ๒ ครั้งในปี ๒๕๔๒ ซึ่งตกลงไม่เสนอเป็นพระราชบัญญัติเพราะมีขั้นตอนอีกมาก จึงเปลี่ยนเป็นร่างระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย การรับรองสถานภาพแม่ชีเป็นนักบวช ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยมีวัตถุประสงค์

- เพื่อเป็นสถานศึกษาและวิจัยในระดับอุดมศึกษา ให้การฝึกอบรมแก่แม่ชีไทยและสตรีอื่นๆ ผู้สนใจในพระพุทธศาสนา

- เพื่อให้การศึกษาอบรมวิชาการด้านพุทธศาสตร์ ศาสนา ศาสตร์ และสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ แก่แม่ชีและสตรีอื่นๆ ในการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและวิชาการสมัยใหม่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่พระศาสนาและสังคม

๓) ปัญหาของแม่ชีไทย

๑. บางสำนักที่แม่ชีอาศัยอยู่ไม่สนับสนุนการศึกษาปริยัติธรรม การปฏิบัติธรรม ให้ทำแต่งานรับใช้พระเท่านั้น

๒. มีแม่ชีที่ไม่ขึ้นเป็นสมาชิกของสถาบันไทยเป็นจำนวนมาก แม่ชีต้องการให้มีกฎหมายรองรับสถานภาพ มีระเบียบปฏิบัติตรงกันทั่วประเทศ

๓. มีผู้กล่าวว่า แม่ชีจะเรียกร้องเป็นพระภิกษุณี แต่ไม่เป็นอย่างนั้น เพราะว่าไม่ว่าจะเป็นใครเพียงปฏิบัติธรรม ก็สามารถจะบรรลุได้

๔. มีผู้ไม่ได้รับการบวชจากภิกษุ ไม่ได้รับการบวชอย่างถูกต้อง เพียงนุ่งห่มชุดแม่ชีออกทำการเรียไร ทำให้เสียภาพพจน์ของแม่ชี เป็นที่ติฉินนินทา ตีเตียนของประชาชน บางครั้งก็เป็นแม่ชีที่ถูกต้องทำการเรียไร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๑ เจ้าคณะปกครองฝ่ายสงฆ์ได้มีมติในรายงานการประชุม เจ้าคณะเขต ข้อ ๗ ความว่า “แม่ชีที่ออกเรียไร ย่อมมีความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการควบคุมการเรียไร พ.ศ. ๒๔๘๗ แม่ชีที่มีสังกัดอยู่ในวัดใดให้วัดนั้นช่วยกวาดขัน ส่วนแม่ชีนอกสังกัดมอบให้กรมการศาสนาร่วมมือกับกรมประชาสัมพันธ์ กรมตำรวจ

(ปัจจุบันเป็นสำนักงานตำรวจแห่งชาติ) และสถาบันแม่ชีไทยช่วยกันสอดส่องดูแล เพื่อป้องกัน แม่ชีที่ทำการเรียไร อาศัยศาสนาหากินโดยมิชอบ ในลักษณะเร่ร่อนจรจัด ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง”

จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันนั้นแม่ชีมีปัญหาเกี่ยวกับการเป็นที่ยอมรับของสังคม ในบางวัดได้รับการกีดกัน เพราะมองว่า แม่ชีเป็นผู้สร้างปัญหาและความวุ่นวาย แม่ชีจึงไม่มีฐานะของตนเองอย่างชัดเจนในระบบโครงสร้างของศาสนา ทั้งนี้เพราะแม่ชีไม่ใช่ภิกษุในลักษณะเดียวกับพระภิกษุสามเณร ทั้งยังไม่ได้รับการยอมรับให้เป็นนักเผยแผ่ธรรมอย่างที่เราควรจะเป็น แท้จริงแล้ว ฐานะของแม่ชียังตกต่ำอยู่มาก คนมักเข้าใจว่า การบวชเป็นแม่ชีนั้นเป็นร่มเงาของผู้ที่ประสบความล้มเหลวในทางโลก เช่น คนอกหัก มักเป็นที่เหยียดหยามของสังคม

สตรีหลายคนก็ไม่เห็นด้วยกับวิธีการเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายตามหลักสิทธิสตรีหรือสิทธิมนุษยชนแนวตะวันตก ดังทัศนะของรณวอน อินทรกำแหงที่อธิบายว่า เราได้อิน “สิทธิมนุษยชน” ของกฎบัตรสหประชาชาติมานานแล้ว แต่ดิฉันไม่สนใจเพราะรู้สึกว่าการสิทธิมนุษยชนเช่นนั้นมิใช่เป็นสิ่งที่ เป็นสากล แต่เราจะพูดถึงสิทธิมนุษยชนที่เป็นสากล ที่ว่าเป็นสากลก็หมายความว่า สิทธิมนุษยชนที่ทุกคนมีสิทธิที่จะมีชีวิตที่ไม่เป็นปัญหาหรือไม่มีทุกข์^{๔๗} จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนหรือสิทธิสตรีที่กลุ่มสตรีนิยมพยายามนำมาใช้กับพระพุทธศาสนานั้นไม่สามารถที่จะใช้ได้ทั้งหมด ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาสอนถึงเรื่องสิทธิที่มนุษย์ทุกคนต้องพบเจอนั้นคือทุกข์อันเกิดจากจิตใจที่มีกิเลสเหมือนกัน ฉะนั้นสิทธิและหน้าที่ของมนุษย์คือควรทำให้ทุกข์นั้นหมดไป และในทางปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส ด้วยการเข้าไปอยู่ใกล้ชิดศาสนานั้น รณวอน อินทรกำแหง ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องที่ผู้หญิง ดูเหมือนจะถูกกดขี่ถูกเอารัดเอาเปรียบไว้ว่า ความทุกข์หรือปัญหาของผู้หญิงจะมีหรือไม่มี ในทรรศนะของดิฉันอยู่ที่น้ำใจของผู้ชายหรือน้ำใจของบุรุษ ผู้หญิงไม่มีปัญหา ผู้หญิงไม่มีความทุกข์ ผู้หญิงไม่มีปมด้อย เมื่อได้อยู่กับบัณฑิต (คำว่าบัณฑิตนี้เป็นได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย)^{๔๘} นี่แสดงให้เห็นว่า การเรียกร้องสิทธินั้นไม่สำคัญเท่ากับการปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจตนเอง และการจะปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจได้นั้นรูปแบบก็ไม่สำคัญ ถ้าได้ปฏิบัติใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นบัณฑิตหรือที่เป็นกัลยาณมิตรที่คอยให้คำแนะนำ การเรียกร้องสิทธิสตรีเพื่อความเท่าเทียมกันโดยมากจึงทำด้วยความอยากหรือด้วยกิเลสเสียมากกว่า ดังข้อความที่ว่า เท่าที่สังเกต การเรียกร้องสิทธิสตรีเท่าที่ทำกันอยู่ มักดำเนินไปในลักษณะที่เชิดชูไฝทะยานต่อการมีเกียรติยศอำนาจ

^{๔๗} รณวอน อินทรกำแหง, **สิทธิสตรี วิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐.

^{๔๘} รณวอน อินทรกำแหง, **สิทธิสตรี วิถีพุทธ**, หน้า ๑๔-๑๗.

ความสูงเด่นในสังคม การมีตำแหน่งใหญ่โต การเป็นผู้บริหาร มีทรัพย์สินบริวาร เป็นต้น ยอมรับเชิดชูว่า ฐานะเหล่านี้เป็นสิ่งสูงส่งและให้เห็นว่า งานบ้านและการทำหน้าที่แม่เป็นสิ่งต่ำต้อยด้อยค่า^{๔๙}

บางทัศนะก็เห็นด้วยกับการใช้หลักสิทธิมนุษยชนกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยเฉพาะกรณีการบวชเป็นภิกษุณี โดยมองว่า ผู้หญิงไทยถูกละเมิดสิทธิในทางศาสนาจากพระภิกษุสงฆ์ที่ไม่ยอมให้มีการบวชเป็นภิกษุณี ดังข้อความที่ว่า พุทธศาสนาในฐานะศาสนาหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ยกสถานะของผู้หญิงเท่าเทียมกับผู้ชาย แต่อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาในฐานะสถาบันได้ละเมิดสิทธิทางศาสนาของสตรีมาโดยตลอด โดยรื้อถอนสิทธิการอุปสมบทของผู้หญิงซึ่งพระพุทธองค์ประทานให้แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท^{๕๐}

ทัศนะต่างๆ ที่ยกมาแสดงพอสังเขปนี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่า เรื่องสิทธิสตรีโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการบวชเป็นภิกษุณีในประเทศไทย มีผู้ที่แสดงความคิดเห็นกันมากทั้งเห็นด้วยและคัดค้าน โดยมากผู้ที่เห็นด้วยจะยกแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนมาอ้างบ้าง เรื่องสิทธิสตรีบ้าง ซึ่งหลายคนก็ไม่เห็นด้วยที่จะนำเรื่องสิทธิมาอ้างเพื่อให้มีการบวชเป็นภิกษุณีได้ เรื่องสตรีนิยมที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ ยังมีข้อถกเถียงกันอยู่ เพราะฝ่ายหนึ่งนั้นอ้างสิทธิแต่อีกฝ่ายหนึ่งนั้นอ้างหลักพระธรรมวินัยตามแนวเถรวาทที่ยึดหลักการไม่เพิ่มเติม ไม่แก้ไขหลักพระธรรมวินัยที่มีบัญญัติไว้พระไตรปิฎก ด้วยเหตุนี้ กลุ่มสตรีนิยมจึงมีการวิพากษ์เพิ่มเติมโดยทฤษฎีสตรีนิยมหลายสายรวมกัน ทั้งสตรีนิยมสายเสรีนิยมที่เน้นสิทธิและความเสมอภาคด้วยการแก้กฎหมาย ทั้งสตรีนิยมสายถอนรากถอนโคนที่เน้นการวิพากษ์ปัญหาซึ่งเกิดจากโครงสร้างทางสังคมที่มีระบบผู้ชายเป็นใหญ่พร้อมกันนี้ สตรีนิยมสายนี้ก็ได้ให้ความสนใจในเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และศาสนาที่มีส่วนในการกดขี่ผู้หญิงมาอย่างยาวนาน และที่สำคัญคือใช้หลักสตรีนิยมผสมกับหลักสังคมสงเคราะห์ ที่เน้นบทบาทสตรีเพื่อช่วยเหลือสตรีด้วยกันโดยมีสถาบันศาสนาเป็นตัวเชื่อมประสาน ซึ่งการที่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยไม่มีพระภิกษุณีนั่นในมุมมองของนักสตรีนิยมเห็นว่าทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับผู้หญิงตามมาและทำให้ผู้หญิงเสียสิทธิในทางศาสนา ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นปัญหาไว้ดังนี้

ก. ปัญหาเชิงโครงสร้างทางศาสนาและสังคม หมายถึง ปัญหาด้านองค์ประกอบระบบ ระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่างๆ ทางศาสนาและสังคม ที่ทำให้ผู้หญิงถูกกดขี่ ถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่ได้รับความยุติธรรมทั้งในทางโลกและทางธรรม ปัญหานี้ เป็นปัญหาในมุมมองของนักสตรีนิยมที่

^{๔๙} พระราชวรเมธี, (ประยุทธ์ ปยุตโต), *ค่านิยมแบบพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, ๒๕๒๗), หน้า ๗๑.

^{๕๐} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, “พุทธศาสนากับสิทธิสตรี,” *มหาวิทยาลัยศิลปากร*, ปีที่ ๑๙-๒๐ ฉบับที่ ๑, (พ.ศ.๒๕๔๓) : ๑๐๑-๑๓๒. (๑๒๔)

เห็นว่า ในทางสังคมนั้น ผู้หญิงเป็นผู้ที่ถูกกระทำ ถูกเอาเปรียบจากระบบต่างๆ ที่ผู้ชายเป็นผู้ที่ได้เปรียบผู้ชายเข้าถึงอำนาจในระบบโครงสร้างที่มีผู้ชายเป็นใหญ่ ในเรื่องนี้ อารยา พยุงพงศ์ อธิบายว่า แนวคิดเรื่องสังคมหรือวัฒนธรรมแบบชายเป็นใหญ่หรือระบบปิตาธิปไตย โดยทั่วไป หมายถึงการมีอำนาจเหนือกว่าของผู้ชาย ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิง และใช้ในการอธิบายลักษณะระบบที่ผู้หญิงถูกกำหนดให้อยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าผู้ชายในหลายด้าน บรรทัดฐานและการปฏิบัติที่กำหนดให้ผู้หญิงอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าผู้ชาย อันเป็นการใช้อำนาจควบคุมผู้หญิงนั้นเกิดขึ้นในทุกแง่มุมของชีวิต ทั้งในบ้าน สังคม ศาสนา โรงเรียน หนังสือ สื่อต่างๆ และที่ทำงาน โดยผ่านสถาบันหลักๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา ระบบกฎหมาย สถาบันทางการเมือง สถาบันการศึกษา ซึ่งทั้งหมดนี้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบมาเป็นเวลาช้านาน^{๕๑}

จะเห็นว่า ระบบโครงสร้างแบบนี้ได้ทำให้ผู้หญิงอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบทั้งทางตรงและทางอ้อม เมื่อกลุ่มสตรีนิยมวิเคราะห์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยก็พบระบบโครงสร้างนี้ในทางศาสนาปรากฏอยู่ด้วย ระบบนี้ในมุมมองของนักสตรีนิยมมีปรากฏอยู่ทั่วไปตั้งแต่ในคัมภีร์ที่มีลักษณะของผู้ชายเป็นใหญ่ จดบันทึกในมุมมองของผู้ชาย ดังที่ทัศนะที่ว่า สิ่งที่จดบันทึกลงในพระไตรปิฎกนั้นเป็นการบันทึกของพระภิกษุ จึงเข้าใจได้ว่า ย่อมเลือกที่จะบันทึกเนื้อหาสาระตามที่ตนสนใจ และเห็นว่าสำคัญ พระไตรปิฎกจึงเป็นการบันทึกจากมุมมองของผู้ชายในวัฒนธรรมอินเดีย^{๕๒} นอกจากนี้ในทัศนะของฉัตรสุมาลย์ เมื่อได้บวชเป็นภิกษุณีสายเถรวาทตามแบบลังกาแล้ว ก็ได้แสดงทัศนะในลักษณะเดียวกันนี้ แต่มีเนื้อหาที่เจาะลึกมากขึ้นด้วยว่า ในการจารึกพระไตรปิฎก พระภิกษุเป็นคนจดบันทึก เป็นการบันทึกตามความเข้าใจ และตามความสนใจของพระภิกษุผู้จดบันทึก บรรดาพระภิกษุไม่ว่าท่านจะบรรลุหรือไม่บรรลุท่านก็จะจดตามความสนใจ ความพอใจของตัวเอง^{๕๓}

ในทัศนะของนักสตรีนิมนั้น จะมองว่าผู้ชายเป็นผู้ที่ได้เปรียบ เอาเปรียบผู้หญิง แม้แต่ในเรื่องศาสนา จากคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาก็มีลักษณะของการกดขี่ผู้หญิงให้เห็น ทั้งโดยการเลือกจดบันทึกเฉพาะสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ชายและเอาเปรียบผู้หญิง และยังมีนักบวชในรุ่นหลังได้เขียนคัมภีร์เพิ่มเข้าไปเพื่อให้มีการกีดกันผู้หญิงจากศาสนามากขึ้น ผู้ชายไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใดทั้งที่เป็นคฤหัสถ์ชาวบ้านทั่วไป หรือเป็นนักบวช เป็นพระภิกษุ และที่สำคัญก็คือทั้งที่บรรลุธรรมแล้ว

^{๕๑}อารยา พยุงพงศ์, แมซีไทยในทัศนะของข้าพเจ้า. (ออนไลน์).แหล่งที่มา : <http://www.skyd.org/html/sekhi/50/maechee.html> (๗ ส.ค. ๒๕๕๐).

^{๕๒}ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ฐฎแสน, สตรีในพระพุทธศาสนา คำถาม-คำตอบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^{๕๓}ภิกษุณีธัมมนันทา, ภิกษุณีกับบทบาทเรื่องเพศสภาพในสังคมไทย, (เชียงใหม่ : หจก.วนิดาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

หรือไม่ก็ตาม ก็ยังมีลักษณะของการถือเอาประโยชน์ของตนเป็นหลัก ผู้วิจัยเห็นว่า ด้วยการวิพากษ์ที่รุนแรงเช่นนี้ จะทำให้ต่างฝ่ายต่างมีทัศนคติที่ไม่เอื้อต่อเมตตาซึ่งกันและกัน เพราะการวิพากษ์อย่างนี้ ในทัศนะของชาวพุทธโดยเฉพาะผู้ที่นับถือนิกายเถรวาท จะมองว่าเป็นเรื่องที่รุนแรงเกินไป การกระทบถึงผู้ที่บรรลุแล้ว จะด้วยเจตนาหรือไม่ก็ตาม ก็เป็นเรื่องที่ยอมรับได้ยาก แม้โดยเนื้อหาจะต้องการเน้นให้เห็นถึงกระบวนการสืบทอดทางคัมภีร์ก็ตาม ในความเป็นจริงแล้ว ผู้ที่ศึกษาพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ส่วนใหญ่ก็จะเข้าใจตรงกันว่า การจดบันทึกคัมภีร์นั้น มิใช่ใครอยากจดอยากบันทึกสิ่งใดก็บันทึกลงไป แต่สิ่งที่บันทึกไปนั้น ผ่านการท่องจำต่อๆ กันมาอย่างยาวนานซึ่งพุทธศาสนิกชนรุ่นหลังน่าจะยกย่องสรรเสริญพระเถระทั้งหลายที่ได้ช่วยกันท่องจำอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยเพื่อนำพระธรรมคำสอนส่งต่อไปให้คนรุ่นหลัง แต่กลับถูกวิจารณ์ว่า มือคด ลำเอียง ไม่ช่วยจดจำและบันทึกเรื่องราวของผู้หญิงให้มากอย่างที่ควรจะเป็น เพื่อเพียงประโยชน์คือการค้นหาคำสอนที่ถูกใจกลุ่มของตน เมื่อพบเจอคำสอนที่ไม่ถูกใจก็วิจารณ์ว่า เป็นคำสอนที่มือคด

จากเรื่องคัมภีร์นั้น ส่งผลต่อเนื่องมาในเรื่องของปัจจุบัน คือ ด้วยความที่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นนิกายเถรวาท ซึ่งยึดถือหลักพระธรรมวินัยจากการสังคายนาครั้งที่ ๑ แล้วมีบันทึกไว้เป็นหลักฐาน โดยไม่ยอมให้มีการแก้ไข ตัดออกหรือเพิ่มเติมเข้าไปได้ จึงทำให้การบวชภิกษุณีในสายเถรวาทกระทำไม่ได้ ด้วยเหตุไม่มีปวัตตินี(อุปชฌาย์ที่เป็นภิกษุณีสายเถรวาท) จากการที่ไม่มี การบวชภิกษุณีนี้เองได้ทำให้นักสตรีนิยมมองว่า เป็นเรื่องของอคติทางเพศของพระภิกษุไทย ที่ยึดถือโครงสร้างผู้ชายเป็นใหญ่ พยายามกีดกันไม่ให้ผู้หญิงได้มีบทบาทในทางศาสนาในฐานะนักบวช ทัดเทียมผู้ชาย ซึ่งในความเป็นจริงแล้วพระสงฆ์ไทยสามารถที่จะบวชผู้หญิงให้เป็นภิกษุณีได้ เพราะในตอนแรกพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตไว้ให้พระภิกษুবวชให้แก่ผู้หญิงได้ คณะอนุกรรมการด้านสตรีของวุฒิสภาได้สรุปว่า การบวชภิกษุณีไม่ได้ผิดพระธรรมวินัย ดังนั้น ข้อขัดข้องหรือเหตุผลที่คัดค้านการบวชภิกษุณีสงฆ์ดังกล่าว เกิดจากระเบียบ กฎหมาย ดังเช่น ประกาศของสมเด็จพระสังฆราช และการยึดถือตามๆ กันมาโดยไม่ได้มีการตรวจสอบ ดูเหมือนว่าประกาศฉบับนี้ไม่ได้เป็นเพียงกฎหมายที่กำหนดขึ้นมาเพื่อกีดกันไม่ให้ผู้หญิงมีสิทธิในการบวชเท่านั้น แต่ข้อความที่ถูกเขียนขึ้นในประกาศฉบับนี้กลายเป็น “จารีต” และได้ปลูกฝังเป็น “ค่านิยม” ส่งเสริมให้เกิด “อคติในเรื่องการบวชของผู้หญิง”^{๕๔}

เมื่อสังคมไทยไม่มีภิกษุณีสงฆ์ในสายเถรวาท ทำให้ผู้หญิงไทยขาดผู้นำจิตวิญญาณที่เป็นผู้หญิงด้วยกัน หลักธรรมคำสอนต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาจึงถูกถ่ายทอดมาจากพระภิกษุซึ่งเป็นผู้ชายฝ่ายเดียว ทั้งที่ในคัมภีร์พระพุทธเจ้าได้ทรงวางระบบบุคคลากรทางศาสนาไว้อย่างสมดุลกัน

^{๕๔} คณะอนุกรรมการด้านสตรี, การบวชภิกษุณีในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มงานการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๕๕-๕๖.

โดยหลักพุทธบริษัท ๔ มีทั้งภิกษุ(นักบวชชาย) ภิกษุณี(นักบวชหญิง) อุบาสก(คฤหัสถ์ชาย) และ อุบาสิกา(คฤหัสถ์หญิง)^{๕๕} ในภาวะที่ขาดผู้นำทางจิตวิญญาณที่เป็นผู้หญิงนี้ ในทัศนะของนักสตรีนิยม เห็นว่าทำให้ในบางเรื่องก่อให้เกิดความเข้าใจผิดหรือเกิดความไม่เห็นคุณค่าในความเป็นผู้หญิงเพราะ ไม่มีผู้ที่คอยให้คำแนะนำกระตุ้นเตือน ให้ผู้หญิงด้วยกันเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นผู้หญิง ตัวอย่างของคำสอนที่ถ่ายทอดผ่านพระภิกษุฝ่ายเดียว เช่น การสอนว่า สตรีเป็นมลทินของ พรหมจรรย์ การที่พระภิกษุจะรับของจากผู้หญิงต้องใช้ผ้ารับแทนรับด้วยมือ เรื่องเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะ ไม่มีภิกษุณีที่คอยสั่งสอนหลักธรรมที่คล้ายคลึงในมุมมองของผู้หญิง เช่น ควรจะมีการสอนว่า บุรุษก็เป็น มลทินของพรหมจรรย์ (ของภิกษุณี) เช่นกัน, การรับของจากผู้ชาย ภิกษุณีก็ควรใช้ผ้ารับแทนมือ เช่นกัน การไม่มีภิกษุณีสงฆ์นี้จึงเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างทางศาสนาและสังคม เรื่องนี้เห็นได้จาก ข้อความที่ว่า เพราะประเทศไทยไม่มีภิกษุณีสงฆ์ เราจึงได้ยืมเฉพาะคำสอนที่มาจากผู้ชาย-พระภิกษุ จึงมีภาพของผู้หญิงว่า เป็นศัตรูแก่พรหมจรรย์แต่เพียงฝ่ายเดียว และนำไปสู่ความรู้ความเชื่อผิดๆ ว่า ผู้หญิงนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งความไม่บริสุทธิ์ทั้งปวง แท้จริงแล้วทั้งหญิงและชายต่างต้องมีความ รับผิดชอบเท่าเทียมกัน^{๕๖} จากโครงสร้างทางศาสนาที่ไม่สมดุลนี้ได้ส่งผลต่อไปยังปัญหาด้านอื่นๆ ด้วย

ข. ปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิง ความรุนแรงต่อผู้หญิง หมายถึง การกระทำใดๆ ที่เป็ความรุนแรงอันเกิดจากความแตกต่างทางเพศ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบอันไม่น่าปรารถนาต่อ ร่างกาย เพศ จิตใจของผู้หญิง ทั้งในแง่การดำรงชีวิตทางสังคมและครอบครัว สำหรับในงานวิจัยนี้ ประสงค์ที่จะศึกษาถึงความรุนแรงในครอบครัวที่สามีกระทำต่อภรรยาทั้งที่สมรสและมีได้สมรส ซึ่ง สาเหตุของพฤติกรรมรุนแรงมีหลายประการร่วมกัน ทั้งที่เป็นปัญหส่วนบุคคล ปัญหาครอบครัว และ ปัญหาสังคม ความเชื่อ ค่านิยม และวัฒนธรรม เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อพฤติกรรมรุนแรงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมเรื่องความแตกต่างของสถานภาพและบทบาทหญิงชาย เจตคติต่อสตรี การ ยอมรับเรื่องความรุนแรง และการตระหนักในเรื่องสิทธิมนุษยชน^{๕๗} โดยเรื่องนี้ หทัยรัตน์ มาประณีต อธิบายถึงสาเหตุของความรุนแรงในครอบครัวที่สามีกระทำต่อภรรยาว่า สาเหตุที่กระตุ้นหรือส่งเสริม พฤติกรรมความรุนแรงของสามีที่กระทำต่อภรณยานั้นได้แก่ ๑) เจตคติของสังคมที่ส่งเสริมความเป็น ใหญ่ของสามี เช่น แนวคิดเป็นผู้นำครอบครัวและผู้หาเลี้ยงครอบครัวของสามี แนวคิดภรรยาเป็น สมบัติของสามี ทำให้ภรรยาตกเป็นเบี้ยล่างและถูกทำร้าย ๒) การสื่อสารที่ไม่เข้าใจกันระหว่างสามี และภรรยา มักเกิดจากการไม่ไว้วางใจกัน ไม่พอใจกัน ความพึงหวงจนพุดกันไม่รู้เรื่อง ด่าทอกัน จนเกิด

^{๕๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๕/๑๒๓-๑๒๔.

^{๕๖} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน, สตรีในพระพุทธศาสนา คำถาม-คำตอบ, หน้า ๔๐.

^{๕๗} คณะกรรมาธิการกิจการสตรี เยาวชน และผู้สูงอายุ วุฒิสภา, การป้องกันและแก้ไขปัญหา พฤติกรรมรุนแรงในครอบครัว, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๑), หน้า ข.

อารมณ์โมโหและส่งผลถึงการทำร้ายร่างกายได้ ๓) ประสบการณ์ความรุนแรงในอดีต กล่าวคือ สามีที่กระทำ ความรุนแรงต่อภรรยา สมัยเป็นเด็กมักเคยเห็นบิดาทำร้ายมารดาและตนเองก็เคยถูกบิดาทำร้ายมาก่อน เมื่อโตขึ้นทำให้เรียนรู้การแก้ปัญหาด้วยความรุนแรงเท่านั้น ๔) ความกดดันทางเศรษฐกิจหรือการทำงานของสามี ซึ่งมักจะแสดงความวิตกกังวลหงุดหงิดต่อภรรยา ทำให้สามีหันไปตีเมียสุราเสพยาเสพติด ก่อให้เกิดการทำร้ายภรรยาได้ เพราะขาดความยับยั้งชั่งใจ^{๕๘}

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยร่วมอื่นอีกที่เป็นต้นเหตุของความรุนแรงต่อผู้หญิง ทั้งเรื่องความโดดเดี่ยวของครอบครัว ความแตกต่างเชิงอำนาจ และการใช้สารเสพติด โดยเฉพาะสุรา การเมาสุราของพ่อเป็นสาเหตุร่วมในเกือบทุกกรณีที่มีการแจ้งความหรือรายงานการทำร้ายทุบตีภรรยาหรือลูก^{๕๙} สาเหตุที่สามีทำร้ายภรณานั้นมีหลายประการ แต่เรื่องความเชื่อและทัศนคติซึ่งเป็นพื้นฐานทางความคิดของผู้ชายที่มีต่อผู้หญิงในสังคมก็เป็นเรื่องหนึ่งที่กลุ่มสตรีนิยมเห็นว่ามีส่วนทำให้ผู้ชายทำร้ายภรรยาของตน และความเชื่อและทัศนคตินั้นส่วนหนึ่งก็มีที่มาจากพระพุทธศาสนา นักสตรีนิยมเชื่อว่าสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมและรากฐานมาจากพุทธศาสนาเถรวาท จากรากฐานทางศาสนานี้ได้ก่อให้เกิดความเชื่อบางประการที่ผิดขึ้น นักสตรีนิยมสรุปอย่างนั้นได้นำไปสู่ข้อวิพากษ์ต่อไปในเรื่องความรุนแรงที่เกิดกับผู้หญิง นั่นคือ ความรุนแรงในครอบครัว ว่าเป็นเรื่องที่เกิดจากผู้ชายมีแนวคิดที่ตนเองเป็นใหญ่ เหนือกว่าผู้หญิง ซึ่งสามารถจะทำร้ายร่างกายภรรยาได้ เพราะผู้หญิงมีสถานะที่ต่ำกว่าตน โดยที่แนวคิดนี้กลุ่มสตรีนิยมเชื่อว่า ผู้ชายเหล่านั้นได้มาจากพุทธศาสนาเถรวาทเห็นได้จากข้อวิจารณ์ของนักสตรีนิยมที่อ้างถึงคำให้สัมภาษณ์ของรองเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายที่ว่า การเกิดเป็นผู้หญิงนั้นมาจากผลกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติ จึงเกิดมาเพื่อชดใช้กรรม (ให้แก่ชาย) ในชาตินี้^{๖๐} อีกทัศนะหนึ่งที่วิจารณ์พุทธศาสนาว่ามีลักษณะดูหมิ่นผู้หญิงได้แก่ อคิน รัตพันธ์ ที่ได้อธิบายไว้ว่า...

เมื่อสัตว์ทำบุญมากขึ้นจะได้เกิดมาเป็นมนุษย์ แต่จะเป็นผู้หญิง เมื่อผู้หญิงทำบุญมากขึ้นจึงจะได้เกิดมาเป็นผู้ชาย โดยสรุปในการจัดระดับการมีบุญนั้น เพศชายมีบุญมากกว่าเพศหญิง เพราะผู้ชายสามารถที่จะบวชเป็นพระภิกษุได้ จึงมีโอกาสได้ลิ้มรสพระนิพพาน

^{๕๘} หทัยรัตน์ มาประณีต, “ความรุนแรงในครอบครัว : ภัยของผู้หญิงที่สังคมต้องรับรู้”, ใน **ผู้หญิงกับความรุนแรง**, โดย คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิภาพสตรีและเด็ก สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๑ – ๕๒.

^{๕๙} คณะกรรมการกิจการสตรี เยาวชน และผู้สูงอายุ วุฒิสภา, **การป้องกันและแก้ไขปัญหาพฤติกรรมรุนแรงในครอบครัว**, หน้า ๑๑-๑๒.

^{๖๐} สนิทสุตา เอกชัย, “Keeping the Faith : Thai Buddhism at the Crossroads” วิริจิต เลียนจำรูญ, ถอดความ, ในจดหมายข่าว “พุทธสาวิกา”, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๕ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๔๖) : ๘-๙ (๙) .

และได้ตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ แต่ผู้หญิงไม่มีโอกาสได้บวชเป็นภิกษุณี ได้แต่บวชชี และไม่ได้มีผลบุญให้แก่พ่อแม่ได้ ผู้หญิงจะตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ได้ด้วยการทำงานบ้าน ช่วยเหลือพ่อแม่ ประณินิบัติดูแลพ่อแม่^{๖๑}

นอกจากนี้ มุมมองของนักสตรีนิยม ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ในความเป็นจริงแล้ว ปัญหาความรุนแรงนี้ มิได้เกิดจากที่มาจากศาสนาเพียงอย่างเดียว ยังมีมิติอื่นอีก คือมิติทางสังคมและมิติทางกฎหมาย^{๖๒} ในเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและลึกซึ้งมาก อาจมีที่มาจากหลายสาเหตุทั้งสาเหตุหลักและสาเหตุรอง และพระพุทธศาสนาซึ่งรากฐานของความเชื่อของสังคมไทยก็อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ฝังรากอยู่ในระบบความเชื่อของคนไทย ซึ่งก็น่าจะเป็นเรื่องที่ดีที่กลุ่มสตรีนิยมและกิจกรรมเพื่อสตรีได้มองเห็นปัญหานี้และสะท้อนออกมาให้สังคมได้รับทราบ ซึ่งปัญหานี้ก็ควรที่จะช่วยกันแก้ไข ส่วนหนึ่งก็ต้องยอมรับว่า การไม่มีภิกษุณีที่คอยให้ความช่วยเหลือด้านความรู้ในทางศาสนาและความเชื่อแก่ผู้หญิงก็มีส่วนทำให้ผู้หญิงในสังคมไทยยังขาดความรู้ในเรื่องศาสนาเรื่องบุญกรรมอยู่ แต่พระภิกษุก็ไม่ควรที่จะนิ่งนอนใจหรือสั่งสอนหลักธรรมบางอย่างที่เกี่ยวกับผู้หญิงอย่างไม่ระมัดระวัง โดยเฉพาะในเรื่องกฎแห่งกรรม การได้เกิดมาเป็นผู้หญิง เป็นเพราะกรรมอะไร เมื่อเป็นผู้หญิงแล้วในทางศาสนาควรวางตัวอย่างไร ควรพัฒนาตนเองอย่างไร และควรสอนให้ผู้หญิงมองเห็นค่าของตัวเองด้วยหลักธรรมในทางศาสนา

ค. ปัญหาพื้นที่ทางศาสนาของผู้หญิง พื้นที่ทางศาสนา หมายถึง เขตแดน หรืออาณาบริเวณสำหรับแสดงออกทางความเชื่อ กิจกรรมหรือพฤติกรรมส่วนตัวหรือสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องทางกายภาพและเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ นักสตรีนิยมมองว่า จากปัญหาเชิงโครงสร้างที่ระบบความเชื่อทางสังคมไทยยึดอยู่นั้นมีลักษณะมีผู้ชายเป็นใหญ่ โดยมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน ทำให้ผู้ชายเป็นผู้กุมอำนาจในทางศาสนาไว้ทั้งหมด ผู้หญิงไม่มีโอกาสที่จะเข้ามามีบทบาทในทางศาสนามากนัก ในพระพุทธศาสนาเถรวาทผู้หญิงเป็นได้แค่เพียงผู้ถวายทานอุปถัมภ์บำรุงศาสนาและเป็นผู้ฟังธรรม ไม่มีโอกาสเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณหรือเป็นผู้สอนธรรมอย่างแท้จริง ดังทัศนะของฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ฐฎฺเฐน ที่ว่า

การพระศาสนาเป็นเรื่องของพระภิกษุสงฆ์ แม้บรรณายกวัดหรือผู้ที่เข้าไปรับใช้ใกล้ชิดพระสงฆ์ ก็มักเคยเป็นคนทีบวชเรียนมาแล้วทั้งนั้น โลกของพระพุทธศาสนาจึงค่อนข้างเป็นโลกของผู้ชาย ผู้หญิงจึงต้องทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนพระสงฆ์ให้ดีที่สุด

^{๖๑} อคิน รัตพัฒน์, อ้างถึงใน ปราณี วงษ์เทศ, **เพศและวัฒนธรรม**, (นครปฐม : ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ , ๒๕๓๕), หน้า ๑๗๙.

^{๖๒} ทิชา ณ นคร, “ความรุนแรงต่อผู้หญิง ปัญหาส่วนตัวหรือปัญหาโครงสร้าง?”, ใน **มิติสตรี วิถีสังคมไทย**, บรรณาธิการโดย อุ่นเรือน ทองอยู่สุข, (กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๖.

ด้วยความเชื่อเช่นนี้ ผู้หญิงจำนวนมากจึงนิยมเข้าวัดทำบุญเพื่อสร้างความมั่นใจในความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตอนาคตของตน^{๖๓}

นักสตรีนิยมได้วิจารณ์ไปในทางเดียวกันว่า ผู้หญิงถูกกันออกจาก กฎวินัยทางสงฆ์ เพราะถือกันว่าผู้หญิงเป็นบุคคลที่มีสถานะ “ต่ำกว่า” เป็นเรื่องทางโลกวัตถุและถูกจำกัดคุณค่า/ความสำคัญไว้เพียงที่บทบาททางเศรษฐกิจอันได้แก่ การทำบุญสร้างกุศล และการบริจาคทานได้แก่วัดในท้องถิ่น^{๖๔} และเมื่อผู้หญิงปรารถนาที่จะเข้าวัดเพื่อปฏิบัติธรรมก็เกิดปัญหาความใกล้ชิดกับพระสงฆ์ อันอาจทำให้พระสงฆ์ประพฤติเสียหายขึ้นได้ และเมื่อเกิดเรื่องเสียหายขึ้นในวงการสงฆ์ผู้ที่ถูกสังคมตำหนิมากคือ ผู้หญิง แต่ไม่ตำหนิพระ ดังที่ศนะของ มาจอร์ มือคะ ที่ว่า พระพุทธศาสนาทั้งสำหรับชาวบ้านและสำหรับพระ ต่างก็เห็นความปรารถนาทางเพศของผู้หญิงว่าเป็นมารผจญ คิดอย่างนี้แล้วพระก็ไม่ต้องรับผิดชอบอะไร เพราะถ้าผิดพลาดก็เป็นเพราะผู้หญิงนั่นเอง พระจึงเป็นเนื้อนาบุญที่สะอาดบริสุทธิ์อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับระเบียบสังคม^{๖๕} ด้วยมองเห็นปัญหาอย่างนี้ นักสตรีนิยมส่วนใหญ่จึงวิพากษ์วงการพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ไม่มีพื้นที่สำหรับผู้หญิงให้มีโอกาสแสดงบทบาทในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา ไม่มีภิกษุณีที่เป็นนักบวชหญิงคอยให้ความรู้ ผู้นำทางจิตวิญญาณ ช่วยแก้ไข้ปัญหาของผู้หญิงด้วยกัน คอยสั่งสอนผู้หญิงด้วยกันเพื่อจะได้ไม่มีปัญหาเรื่องความสัมพันธ์อันไม่เหมาะสมระหว่างเพศ ถึงแม้ในสังคมไทยจะมีนักบวชหญิงในนามของแม่ชีมาทดแทนแต่ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับมากนักทั้งในทางสังคมและทางกฎหมาย ฉะนั้น ในทัศนะของอารยา พยุงพงศ์จึงมองว่าการที่นักบวชหญิงขาดโอกาสพัฒนาทางจิตวิญญาณในรูปแบบเข้มข้นโดยได้รับความเอื้อเฟื้อจากสังคม เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่นำไปสู่วิกฤตการณ์ต่างๆ ในโลกสมัยใหม่ เพราะได้ทำให้ผู้หญิงจำนวนมากพลอยได้รับผลกระทบนี้ เนื่องจากได้ทำให้พวกเธอขาดโอกาสนั้นด้วย และพวกเธอต้องต่อสู้กับกระแสวัฒนธรรมและกฎหมายที่เว้นพื้นที่สำหรับการเป็นนักปฏิบัติธรรมหญิงไว้เพียงนิดหน่อย มิหนำซ้ำพวกเธอยังขาดแคลนครูอาจารย์ฝ่ายหญิง ที่น่า จะชี้แนะให้เข้าใจและเข้าถึงเธอได้ลึกซึ้งกว่าครูบาอาจารย์ฝ่ายชายที่มีอยู่ เรื่องพื้นที่ทางศาสนา โดยเฉพาะเรื่องผู้นำจิตวิญญาณที่เป็นผู้หญิงนี้ ผู้วิจัยเห็นด้วยในเชิงโครงสร้างที่ขาดหายไป ทั้งในด้านที่ผู้หญิงขาดโอกาสและพื้นที่เพื่อที่จะพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่และขาดผู้นำและผู้สอนที่เป็นนักบวช ถึงแม้ในระดับปัจเจกจะมีผู้หญิงที่ทำหน้าที่สอนธรรม เป็นผู้นำทางจิตใจให้แก่ผู้หญิงด้วยกันอยู่ แต่ผู้สอนเหล่านั้นก็มีใช้นักบวช และดูเหมือนว่าคนไทยจะ

^{๖๓} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชฎาเสนา, *สตรีในพระพุทธศาสนา คำถาม-คำตอบ*, หน้า ๕๔.

^{๖๔} วารณี โภคาพานิชวงศ์ เขียน,กุลภา วจนสาระ แปล. “พุทธศาสนาและมิติเรื่องเพศในสังคมไทย วัจนวิภาษการกับความพยายามทบทวนใหม่”, ใน *เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย*, บรรณาธิการโดย อมรา พงศาพิชญ์, หน้า ๙๐.

^{๖๕} มาจอร์ มือคะ, “เพศวิถีของผู้หญิง ในวาทกรรมไทยเกี่ยวกับแม่ชี”, ใน *เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย*, บรรณาธิการโดย อมรา พงศาพิชญ์, หน้า ๗๓.

ยอมรับผู้หญิงในฐานะผู้สอนศาสนาเหล่านี้แล้วว่าสามารถที่จะมาแทนภิกษุณีได้ ซึ่งเรื่องนี้อาจจะต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมเฉพาะเรื่องให้ละเอียดยิ่งขึ้นต่อไป

ง. ปัญหาการสอนธรรมที่เกี่ยวกับผู้หญิงของพระภิกษุ จากปัญหาเรื่องโครงสร้างทางศาสนาที่พุทธศาสนาในประเทศไทยไม่มีนักบวชที่เป็นผู้หญิงอยู่ นอกจากทำให้เกิดปัญหาดังกล่าวข้างต้นแล้วนั้น กลุ่มสตรีนิยมยังเห็นว่า เพราะไม่มีนักบวชผู้หญิงคอยสั่งสอนธรรมที่เกี่ยวกับผู้หญิงด้วยกัน มีแต่นักบวชผู้ชายฝ่ายเดียวที่ให้ความรู้เรื่องศาสนาแก่ศาสนิกทั่วไปทั้งชายและหญิง เรื่องราวต่างๆ ทางศาสนาที่เกี่ยวกับผู้หญิงนักบวชผู้ชายไม่ค่อยให้ความสำคัญมากนัก บางครั้งก็กล่าวถึงในทางที่คลาดเคลื่อนไป การสั่งสอนธรรมของพระภิกษุสงฆ์นั้น มีความลำเอียง มีอคติทางเพศแฝงอยู่ โดยส่วนใหญ่พระภิกษุสงฆ์มักสอนให้ผู้หญิงยินดีพอใจกับการทำบุญ ถวายทาน รักษาศีลในระดับชาวบ้าน ด้วยความเป็นผู้หญิงนั้น เกิดมาไม่สามารถที่จะบวชได้เช่นเดียวกันผู้ชาย จึงควรยินดีในการทำบุญให้มากเพื่ออนาคตเกิดมาในชาติต่อไปจะได้เป็นผู้ชาย เรื่องนี้เห็นได้จากทัศนะที่ว่า การตอกย้ำความเชื่อให้แก่ญาติโยมผู้หญิงที่มาทำบุญด้วยการบอกว่า ที่เกิดมาเป็นผู้หญิงในชาตินี้เพราะทำกรรมชั่วมาจากชาติปางก่อน ชาตินี้จึงควรสั่งสมและประกอบกรรมดีให้มากๆ เพื่อเกิดชาติหน้าจะได้ไปเป็นผู้ชาย^{๖๖} และในการอธิบายถึงเรื่องราวของผู้หญิงในพุทธศาสนา พระภิกษุสงฆ์มักจะเน้นบทบาทของผู้หญิงที่เป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงศาสนามากกว่า บทบาทของผู้หญิงที่มีความสามารถในการแสดงธรรม สั่งสอนธรรมแก่ชาวบ้าน ซึ่งนักสตรีนิยมมองว่าพระภิกษุสงฆ์ต้องการเน้นย้ำบทบาทของผู้หญิงในเรื่องการอุปถัมภ์มากกว่าบทบาทในด้านการสั่งสอนธรรมหรือผู้หญิงที่เป็นนักบวช เพราะพระภิกษุสงฆ์กลัวผู้หญิงจะมีบทบาทใกล้เคียงกับพระสงฆ์ในฐานะนักบวชด้วยกัน ดังข้อความที่ว่า การที่นางวิสาขาได้รับการยกย่องอย่างสูงยิ่งในฐานะของมหาอุบาสิกา นั้น เกี่ยวเนื่องกับทานบารมีที่นางได้ถวายเพื่อทำนุบำรุงคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นบทบาทที่สอดคล้องกับความคาดหวังในการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีมากกว่าการยอมรับบทบาทของภิกษุณีและสามเณรีที่ออกมาเดินอยู่บนวิถีเดียวกับภิกษุสงฆ์ เพราะอย่างน้อยการเป็นอุบาสิกา ก็ได้สร้างความน่าหวั่นไหวใดๆ ให้แก่สถาบันสงฆ์^{๖๗}

กลุ่มสตรีนิยมเห็นว่า พระภิกษุสงฆ์ไทยนอกจากไม่ค่อยให้ความสำคัญแก่เรื่องนักบวชผู้หญิงแต่ให้ความสำคัญกับเรื่องอุบาสิกามากเกินไป และในเรื่องอุบาสิกาบางคนที่มีความสำคัญในทางศาสนาซึ่งเป็นผู้ที่ควรยกย่องกล่าวถึงเพื่อเป็นกระตุ้นให้ผู้หญิงด้วยกันให้ความสำคัญแก่ความเป็นผู้หญิง พระภิกษุเมื่อกล่าวถึงบทบาทสตรีในพุทธศาสนาบางท่านไม่ได้กล่าวถึงด้วยการให้เกียรติยกย่องเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับผู้หญิงที่พึงธรรมโดยการปลุกกระตุ้นให้สตรีเกิดความร่าเริง อาจหาญ

^{๖๖} วิลาสินี พิพิธกุล, “อคติทางเพศในการเทศนาธรรม”, *จดหมายข่าว พุทธสาวิกา*, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗ (ต.ค.- ธ.ค. ๒๕๔๖) : ๑๐-๑๑.

^{๖๗} เรื่องเดียวกันหน้า ๑๐-๑๑.

อยากจะนำไปประพาดปฏิบัติตาม เช่นกรณีการเล่าประวัติของนางสุชาดา ตามที่ปรากฏในวรรณคดี โดยไม่ได้กล่าวเพิ่มเติมเพื่อให้สตรีเกิดกำลังใจ เป็นการเล่าแต่เพียงว่า นางเป็นใคร อยู่ที่ไหน ทำอะไร ไว้ ซึ่งปรากฏในงานเขียนของ วิลเลียมส์ พิตทิลล์ว่า

ในการเล่าเรื่องนางสุชาดา พระวิทยากรท่านก็จะเล่าอยู่เพียงแค่สถานะของนางสุชาดา ในฐานะว่าเป็นลูกสาวของใคร มิไฉนงามต้องตามกุลสตรีของวัฒนธรรมของพราหมณ์ในสมัยนั้นอย่างไร จึงกลายเป็นว่านางสุชาดาถูกนำมาใช้ในการบอกเล่าพุทธประวัติในฐานะตัวประกอบเล็กๆ เท่านั้น ทั้งๆ ที่หากทำความเข้าใจตามที่ภิกษุณี ธัมมนันทาท่านเคยเล่าให้ฟังนั้น จะเห็นได้ว่านางสุชาดาเปรียบเสมือนผู้หล่อเลี้ยงหรือผู้ให้ชีวิตด้วยการถวายอาหารมื้อแรกแด่พระมหาโพธิสัตว์ อันเป็นคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ ที่สามารถนำมาสอนเพื่อให้กำลังใจแก่ผู้หญิงได้อย่างดี^{๖๘}

คำสอนเกี่ยวกับผู้หญิงในทางศาสนาควรที่จะมีนักบวชผู้หญิงที่ให้ความสำคัญศึกษา ค้นคว้าแล้วนำมาสั่งสอนต่อแก่ผู้หญิงด้วยกัน อันจะทำให้เกิดความกระจ่างชัด ไม่มีความลำเอียง ดังที่กล่าวมานี้ ในทัศนะของกลุ่มสตรีนิยมที่ใช้แนวคิดเรื่องสิทธิ ความเท่าเทียมทางเพศ การให้ความสำคัญแก่เรื่องปัญหาผู้หญิงในสังคมที่เกิดจากปัจจัยต่างๆ รวมถึงปัจจัยในทางความเชื่ออันได้แก่ ศาสนา เข้ามาวิเคราะห์ด้วย เรื่องปัญหาของผู้หญิงที่ถูกกระทำนี้ เป็นเรื่องที่ทั้งผู้ชายและผู้หญิงก็ไม่ควรมีใครเห็นด้วยแน่ แต่ข้อวิพากษ์ในแง่มุมต่างๆ ที่ยกมานี้ยังมีข้อสงสัยที่ไม่สามารถจะพิสูจน์ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันได้อย่างชัดเจน บางเรื่อง เช่น เรื่องปัญหาเชิงโครงสร้างนั้น เห็นได้ว่า มีส่วนที่ทำให้ผู้หญิงในสังคมไทยขาดสัญลักษณ์ของผู้นำทางจิตวิญญาณไปจริง ขาดที่พึ่งทางจิตใจที่เป็นผู้หญิงด้วยกัน ขาดนักบวชหญิงที่เป็นเนื่อนาบุญที่ผู้คนในสังคมจะให้ความเคารพผู้หญิงในอีกสถานะหนึ่งนอกจากสถานะของแม่ จากการไม่มีนักบวชหญิงนี้ทำให้สังคมไทยขาดมุมมองทางคำสอนที่ตระหนักถึงผู้หญิงไป แต่ข้อวิจารณ์บางอย่างก็ดูเหมือนมีน้ำหนักน้อยไป เช่น ข้อวิจารณ์ที่ว่า คำสอนเรื่องเพศหญิงเพศชายที่สูงต่ำกว่ากันทำให้เกิดความรุนแรงต่อผู้หญิง ซึ่งคำสอนนี้ อาจมีอยู่จริงในทัศนะของภิกษุบางรูป แต่ก็ยากที่จะเชื่อมโยงไปถึงความรุนแรงต่อผู้หญิง รวมทั้งปัญหาความสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสมระหว่างภิกษุกับผู้หญิง ซึ่งดูเหมือนเรื่องนี้ จะนำเอาเรื่องที่ไม่ดีมาโจมตี เพราะในหมู่คนจำนวนมากนั้น ย่อมจะมีทั้งคนดีและไม่ดีในทุกวงการ การจะสรุปว่าพระภิกษุ(ชาย)ไม่เหมาะที่จะสอนผู้หญิงด้วยเหตุจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสมนั้น ดูจะเป็นการด่วนสรุปเกินไป ข้อวิจารณ์นี้ยังไม่น้ำหนักไม่มากพอ แต่ก็ควรฟังไว้

เรื่องที่กลุ่มสตรีนิยมยกขึ้นมานี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อในทางศาสนาซึ่งปัญหาใหญ่ก็คือ เป็นความเชื่อที่ผ่านการสืบทอดกันมา บางเรื่องนั้นไม่ตรงกับข้อมูลในคัมภีร์ทางศาสนา หลักฐาน

^{๖๘} อ้างแล้ว.

ทางศาสนาที่ต้องพิสูจน์และตรวจสอบให้ชัดเจนว่ามีปัญหาข้อสงสัยก็คือ ต้องตรวจสอบที่มาจากคัมภีร์เป็นหลัก ความเชื่อต่างๆ ตามที่ปรากฏนั้นอาจถูกกระทำให้คลาดเคลื่อนไปจากวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อศึกษาค้นคว้าในประเด็นปัญหาที่กลุ่มสตรีนิยมยกขึ้นมาให้กระจ่าง ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ควรที่จะศึกษาเรื่องเหล่านี้จากคัมภีร์ประกอบการอธิบาย การวิพากษ์หลักคำสอนและสถาบันสงฆ์ในสังคมไทยของนักวิชาการด้านสตรีนิยมนี้ น่าจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สังคมและคณะสงฆ์ไทยได้เห็นถึงปัญหาของผู้หญิงที่ยังขาดโอกาสทางศาสนา การวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดสตรีนิยมทางศาสนาคริสต์ในทางตะวันตก ในประเด็นที่ใกล้เคียงกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องการที่ในศาสนาคริสต์ไม่อนุญาตให้มีนักบวชหญิง หรือหลักธรรมคำสอนบางอย่างผู้หญิงไม่สามารถเข้าถึงได้ ในพระพุทธศาสนาก็มีลักษณะคล้ายกัน

แนวคิดเกี่ยวกับสตรีนิยมแม้จะมีหลายทฤษฎี แต่โดยรวมแล้ว กลุ่มสตรีนิยมเห็นถึงความทุกข์และปัญหาของผู้หญิงในแง่มุมต่างๆ ทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมถึงเรื่องศาสนา ในสังคมไทยนี้ กลุ่มสตรีนิยมเห็นว่า พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบไทยนี้ ไม่อนุญาตให้มีการบวชภิกษุณี ทำให้ผู้หญิงขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองด้วยการเป็นนักบวช ด้วยเหตุนี้ส่งผลต่อเนื่องไปถึงเรื่องอื่นด้วย ทำให้ผู้หญิงไม่มีที่พึ่งในยามทุกข์ยาก ขาดสถานที่ที่เอื้อในการศึกษาเล่าเรียนของเด็กผู้หญิงที่ยากจน หลักธรรมคำสอนบางอย่างถูกตีความและอธิบายด้วยมุมมองของผู้ชาย ซึ่งไม่เข้าถึงจิตใจของผู้หญิง ดังนั้น จึงจำเป็นที่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยจะต้องหันมาให้ความสำคัญกับผู้หญิงด้วยการตีความคำสอนใหม่ให้เข้ากับยุคสมัยนี้ได้ ด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมโยงกับทั่วโลกด้วยระบบโลกาภิวัตน์ ระบบทุนนิยม และระบบบริโภคนิยม ปัจจัยเหล่านี้ทำให้สังคมมีปัญหาซับซ้อนมากขึ้น รวมทั้งปัญหาความทุกข์ของผู้หญิงก็มีความละเอียดอ่อนมากขึ้น การตีความใหม่นี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าและการประยุกต์พระพุทธศาสนาให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบันที่ได้รับผลกระทบจากความทันสมัย ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคมอื่นในโลก และระบอบประชาธิปไตย ที่เน้นย้ำในเรื่องสิทธิมนุษยชน สิทธิสตรี และความเท่าเทียมกันทางเพศ^{๖๙} การตีความใหม่นี้ ต้องเป็นไปสอดคล้องกับพระธรรมวินัยและเข้ากันได้กับสังคมปัจจุบันด้วย ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นด้วยที่จะให้มีการตีความใหม่ แต่ยังคงอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัยตามแบบอย่างของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท หลักธรรมคำสอนหลายอย่างอาจถูกตีความให้คลาดเคลื่อนไปจากคัมภีร์ดั้งเดิม คือ พระไตรปิฎก ในความเป็นจริงแล้ว การตีความใหม่นั้น อาจจะไม่ใช่ตีความเพื่อเอาใจ

^{๖๙} Parichart Suwanbubha, "Religious Women in Thai Theravada Buddhism : (Un)Believable Reinterpretation of Religious Texts from Gender Perspective", วารสารสหศาสตร์, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (เมษายน, ๒๕๕๖) : ๑๘ - ๑๙.

คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นการตีความเพื่อให้ตรงกับคำสอนดั้งเดิมและรวมไปถึงเจตนารมณ์ของคำสอนให้มากที่สุด เพราะคำสอนหลายอย่างที่สอนกันอยู่ในสังคมไทยนั้น ถูกทำให้คลาดเคลื่อนไปด้วยความเชื่อของท้องถิ่นประกอบกับทัศนะส่วนตัวของผู้สอน

รางวัลสตรีดีเด่นในพระพุทธศาสนา เป็นรางวัลเกียรติยศที่มอบให้แก่สตรีผู้อุทิศตนทำคุณประโยชน์ให้แก่พระพุทธศาสนาเป็นประจำทุกปี เนื่องในโอกาสวันสตรีสากลแห่งสหประชาชาติ จัดโดยมูลนิธิส่งเสริมพลังสร้างสรรค์ของสตรี ซึ่งมี ดร.สุธีรา วิจิตรตรานนท์ เป็นประธาน และ ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ เป็นเลขาธิการ รางวัลนี้เริ่มขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ โดยได้มอบให้แก่สตรีทั้งที่เป็นภิกษุณี แม่ชี ชีพราหมณ์ และอุบาสิกา ทุกเชื้อชาติจากทุกมุมโลกไปแล้วกว่าร้อยคน ผลของโครงการนี้ทำให้สตรีชาวพุทธทั่วโลกสามารถสานต่อความสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายช่วยเหลือกันทางสังคม และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทางศาสนาอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีสตรีได้รับรางวัลดังต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีพุลลสิริวรา (ไทย/อเมริกัน) เกิดที่ประเทศไทย แต่ใช้ชีวิตอยู่ที่สหรัฐอเมริกา นานกว่า ๒๐ ปี สร้าง "ศูนย์สวนสิริธรรม" ที่อะเคเชียเพื่อฝึกสมาธิให้แก่เยาวชน ท่านเชื่อว่า "สตรีก็ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้หลากหลายวิธี หากสตรีสามารถก้าวข้ามค่านิยมทางวัฒนธรรมเข้าสู่ความเสมอภาค"

๒. ภิกษุณีนันทญาณิ (ไทย) ริเริ่มโครงการสิ่งแวดล้อมสตรี เพื่อยกฐานะของสตรีทางภาคเหนือให้หลุดพ้นจากการค้าประเวณี ท่านเป็นเจ้าของอวาสวัดนิโรธารามเชียงใหม่ และมุ่งมั่นในการอบรมสั่งสอนศิษย์เพื่อพัฒนาภิกษุณีและสามเณรีให้เร่งรุดในธรรม

๓. ภิกษุณีปัญญาวดี (ไทย) มีความรู้ในพระพุทธศาสนาทุกนิกายและทุกศาสนา ท่านได้จัดตั้งที่พักสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ท่านเป็นพลังสำคัญสนับสนุนสิทธิมนุษยชนเด็กและสตรี โดยเรียกร้องความเสมอภาคของนักบวชหญิง และเรียกร้องให้เลิกการทารุณมนุษยในสังคมอเมริกัน

๔. ภิกษุณีไชวี่ (พม่า/ไต้หวัน) เกิดที่พม่าแต่ไปเติบโตในไต้หวัน ท่านต่อสู้เรียกร้องสิทธิให้แก่นักบวชสตรีวชิรยานที่ต้องการอุปสมบทเป็นภิกษุณีในไต้หวันจนสำเร็จ ทำให้นักบวชหญิงในธรรมเนียมทิเบตสามารถเข้าร่วมสังฆกรรมในไต้หวันได้ นับเป็นการสานต่อวงศ์ของภิกษุณีให้สืบสายต่อไป

๕. แม่ชีซูใจ ปทุมพันธ์ (ไทย) บริหารศูนย์การศึกษาเด็กปฐมวัยวัดบุญศรีมุนีกรณ์ ศูนย์พัฒนาเยาวชนแห่งสถาบันแม่ชีบุรีรัมย์ วิทยาการส่งเสริมอาชีพกลุ่มแม่บ้านและเยาวชน ท่านได้อุทิศตนเป็นเวลากว่า ๒๕ ปีแล้ว ปัจจุบันเป็นเจ้าของอวาสศูนย์ปฏิบัติธรรมรัตนไพฑูรย์

๖. แม่ชีลินรัตน์ สุทธิธรรมวิชัย (ไทย) เชื่อว่า "ความดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องแห่งพระพุทธศาสนาคือเป้าหมายแห่งชีวิต" ท่านจึงอุทิศตนเพื่อพัฒนาจิตมนุษย์ ด้วยการสนับสนุนผู้ที่ต้องการบวชเป็นภิกษุ ภิกษุณี แม่ชี หรือชีพราหมณ์ โดยดำเนินการมากกว่า ๓๘ ปีแล้ว

๗. แม่ชีบริจิตท์ สโครเท็นบัคเคอร์ (ออสเตรเลีย) ปฏิบัติสมาธิเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ท่านบวชเป็นแม่ชีจนเชี่ยวชาญวิปัสสนา ท่านบิณฑบาตเพื่อเกื้อกูลแม่ชีอีก ๖๐ รูป และเผยแผ่สมาธิวิปัสสนาแก่ชาวโลก ท่านสงเคราะห์คนยากจน ผู้ติดยาเสพติด ผู้ติดเชื้อมเอดส์ และผู้ประสบภัยในประเทศไทย

๘. มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย (ไทย) สร้างขึ้นจากแนวคิดของแม่ชีคุณหญิงชนิษฐา วิเชียรเจริญ เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับสตรี โดยเปิดโอกาสให้แม่ชี ชีพราหมณ์ และอุบาสิกาได้ศึกษาธรรมะเป็นแห่งแรกในประเทศไทย โดยมีองค์กรพุทธศาสนาและกระทรวงศึกษาธิการให้การรับรองคุณวุฒิ

๙. โครงการธรรมโมลี (เนปาล) ดำเนินงานโดยภิกษุณี ดร.ธรรมวิชัย และภิกษุณีดร.โมลินี ท่านทั้งสองช่วยเหลือเด็กหญิงเนปาลที่ถูกพ่อแม่นำไปขายเป็นโสเภณีเพราะความยากจน และเยียวยาจิตใจของเด็ก รวมทั้งให้การศึกษาและฝึกอบรมอาชีพไว้ในโรงเรียนของสามเณรีที่กรุงเทพมหานคร

๑๐. กฤษดาพรรณ หงส์ดามรงค์ (ไทย) อดีตอาจารย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ก่อตั้งมูลนิธิพันดาราและศูนย์วัฒนธรรมทิเบต เพื่อเผยแพร่ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมแบบทิเบต และกำลังก่อสร้างสถานติดารามหาสถูป เพื่อเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมแบบทิเบตแห่งแรก ที่อำเภอหัวหิน ประจวบคีรีขันธ์

๑๑. ภิกษุณีอานันทะโพธิ ชาวอังกฤษ สัมผัสพุทธศาสนาครั้งแรกจากการเรียนรู้เรื่องอริยสัจสี่ที่โรงเรียน ทำให้เธอหันมานับถือพุทธศาสนาและบวชเป็นภิกษุณีในปี ค.ศ.1995 ได้เป็นผู้ดูแลและสอนธรรมะอยู่ที่ Chithurst และ Hartridge ในอังกฤษ ปัจจุบันกำลังก่อตั้งสถานปฏิบัติธรรมแห่งใหม่สำหรับสตรีในรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

๑๒. ภิกษุณีศีลนันทา ชาวไทย เป็นหนึ่งในอริยก่อนแรกๆ ที่เดินทางไปสู่การจัดตั้งสถาบันภิกษุณีในประเทศไทย ท่านตั้งมั่นในการศึกษาธรรมะ ปัจจุบันกำลังศึกษาพุทธศาสนาระดับปริญญาโทอยู่ที่ International Buddhist Collage จ.สงขลา

๑๓. สิกขมาตุสุตติ สะอาดวงศ์ อายุ ๘๓ ปี เป็นสิกขมาตุรูปแรกแห่งสำนักสันตติโคก ท่านไม่กินเนื้อสัตว์มาตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี จนปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๗๐ ปีแล้ว ท่านสมาทานศีล ๑๐ เคยบำเพ็ญตบะด้วยการอดอาหาร ๑๔ วัน นั่งเนสัชชี (ไม่เอาหลังแตะพื้น) ๑ พรรษา และเขียนหนังสือธรรมะหลายเล่ม

๑๔. แม่ชีพิมพ์ใจ มณีรัตน์ เป็นผู้ก่อตั้งโครงการ "ศูนย์การศึกษาตามอัธยาศัยนานาชาติไทยภูเขา" เพื่อช่วยเด็กชาวไทยภูเขาที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา ให้มีโอกาสได้เรียนหนังสือขั้นพื้นฐาน เพื่อให้เด็กเหล่านี้มีโอกาสพัฒนาตนเองไปสู่วิทยาศาสตร์ขั้นสูงต่อไป โดยท่านเชื่อว่า "ความรู้คืออำนาจ ความรู้คือโอกาส"

๑๕. แม่ชีวารี ชื้อทศนะประสิทธิ์ ออกบวชในพุทธศาสนาเป็นเวลากว่า ๔๐ ปี ท่านทำหน้าที่เป็นครูฝึกแม่ชีไทยให้ออกไปเป็นครูสอนธรรมะและครูสอนวิชาทั่วไป จนถึงปัจจุบันมีลูกศิษย์มากมายหลายรุ่น ท่านพำนักอยู่ที่วิทยาลัยจิตตภาวัน ชลบุรี และดำรงตำแหน่งเลขานุการของสถาบันแม่ชีไทย

๑๖. แพทย์หญิงคุณหญิงพรทิพย์ โรจนสุนันท์ เป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านนิติวิทยาศาสตร์มานานกว่า ๒๐ ปี ท่านเป็นชาวพุทธที่ยึดมั่นคำสอนในพุทธศาสนา และถือศีลห้าเป็นสรณะในการปฏิบัติงานมาโดยตลอด เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมให้แก่เพื่อนมนุษย์ที่เสียชีวิตด้วยความเที่ยงตรงและซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพ

๑๗. เตือนใจ ญูธร ณ ออยุธยา ดีเทศน์ เป็นนักเขียนที่สนใจความสมดุระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับมนุษย์ ได้รับรางวัลบุคคลดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๓๙ และรางวัลคนดีศรีสังคมสาขางานสิ่งแวดล้อม พ.ศ.๒๕๓๔ เธอเขียนหนังสือเกี่ยวกับธรรมชาติและชาวไทยภูเขาหลายเล่ม

๑๘. อังกร วงศ์เจริญ พยาบาลวิชาชีพ ได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ประสบภัยพิบัติทางภาคใต้ของไทย ตามหลักโพธิสัตว์ธรรมในพุทธศาสนาหายานแบบจีน โดยประสานงานกับสภาภชาชาติไทยในเหตุภัยพิบัติสึนามิ และเป็นผู้ริเริ่มโครงการลดความเสี่ยงที่จะเกิดภัยพิบัติตามชุมชนชายฝั่งและหมู่เกาะต่างๆ

บทบาทด้านศาสนานับว่าเป็นบทบาทเด่นของสตรีโดยเฉพาะในจารึกและตำนาน (ภาคเหนือ) ส่วนพงศาวดารดูเหมือนไม่ได้ให้ความสำคัญเรื่องนี้มากนัก สตรีที่มีบทบาททางศาสนาที่มีการบันทึกไว้ จะเกี่ยวข้องกับการทำบุญ ซึ่งการทำบุญนี้จัดเป็นสาระสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกชนทั้งชายและหญิงพึงประกอบให้มีในตน แต่ก็มีแตกต่างในจุดประสงค์บางประการ เนื่องจากการทำบุญมักมีการบันทึกเนื้อหา ที่มา ตัวบุคคล รวมทั้งคำอธิษฐานไว้ด้วย โดยคำอธิษฐานของสตรีส่วนมากเป็นดังนี้ คือ ขอให้เกิดในโลกพระศรีอารียเมตไตรย ขอให้อายุพระพุทธศาสนายืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี ขอให้เกิดเป็นผู้ชายในโลกหน้า ขอให้ได้ไปเกิดบนสวรรค์ ขอให้ไปพระนิพพาน เป็นต้น^{๗๐}

ปัจจุบันสตรีในสังคมไทยมีความมุ่งหวังมากกว่านั้น คือต้องการมีสิทธิเท่าเทียมกับบุรุษในทางศาสนาหลายอย่าง เช่น การเรียกร้องสิทธิในการขึ้นไปสักการะพระเจดีย์สำคัญๆ ทางภาคเหนือ และการเรียกร้องสิทธิทางการบวชเป็นภิกษุณีที่ไม่เคยมีปรากฏประเทศไทย ซึ่งในประเด็นแรกนั้นได้ส่งผลเป็นประเด็นร้อนๆ ในสังคมไทยอยู่ระยะหนึ่ง ด้วยว่าสังคมชาวเหนือโดยปกติก็มีวัฒนธรรมความ

^{๗๐} จิราณู โสภา, “บันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย”, ใน ผู้หญิงกับความรู้ ๑ (ภาค ๒), หน้า ๒๐๔ – ๒๐๕.

เชื่อเช่นนั้น คือ มีความเชื่อว่าพระธาตุทุกพระธาตุนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ การที่จะให้สตรีซึ่งไม่บริสุทธิ์ เพราะมักมีระดูขึ้นไปเหยียบบนลานเจดีย์จึงไม่เห็นด้วย

ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นความเชื่อสูงสุด เป็นความศรัทธาสูงสุด เป็นความบริสุทธิ์ที่สุดมีอำนาจมากที่สุดในสังคม ที่ทุกคนในสังคมยอมรับ โดยไม่มีกำหนดถือว่าเป็นเรื่องของเพศใด เพราะทุกคนในสังคมยอมรับร่วมกัน ความศักดิ์สิทธิ์เป็นของคนทุกคนในสังคม พระธาตุทุกพระธาตุที่ชาวพุทธทุกคนก็เราเคารพกราบไหว้ แม้จะมีกฎเกณฑ์อะไรก็เป็นกฎเกณฑ์ที่ทั้งบุรุษและสตรีร่วมด้วยช่วยกันสร้างขึ้นมา ถ้าไม่ยอมรับจารีตนี้คงไม่อยู่มากกว่า ๖๐๐ ปี อันที่จริงแล้ว สตรีเพศมีบทบาทในการทำบำรุงส่งเสริมเท่ากับบุรุษ จะเห็นได้ว่าคนเข้าวัดปฏิบัติธรรมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันจำนวนสตรีมากกว่าบุรุษหลายเท่าตัว การอุปถัมภ์พระสงฆ์ก็ได้ญาติโยมที่เป็นหญิงทั้งนั้นช่วยเหลือเจือจุนมาตลอด ดังนั้นกฎระเบียบต่างๆที่ออกมาห้ามสตรีนั้น สตรีต้องรับรู้และเกี่ยวข้องด้วยอย่างแน่นอน

ดังนั้น สตรีเองพึงตระหนักในสิทธิของตนเองในเรื่องดังกล่าวโดยไม่ให้กระทบกับความรู้สึกที่ดีของคนอื่น เพราะคำว่าสิทธิมิใช่การกระทำอะไรก็ได้ตามความชอบใจของตนเอง แต่เป็นการกระทำที่ให้เกียรติและเคารพในสิทธิของบุคคลอื่น และในส่วนของความต้องการของสตรีในปัจจุบันคือความต้องการเรียกร้องสิทธิในทางศาสนา คือ การได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณี ซึ่งคณะสงฆ์อนุญาตไว้เพียงแม่ชี ซึ่งรักษาศีล ๘ หรือศีล ๑๐ เท่านั้น เช่น สำนักสถานปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน ของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต ซึ่งปัจจุบันได้เป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงกระนั้นสตรีก็ต้านกระแสสังคมดังกล่าว โดยความเห็นร่วมของพระสงฆ์เถระหลายรูปที่ให้การสนับสนุนให้มีการบวชเป็นภิกษุณี ซึ่งผู้ที่มีปลุกกระแสดังกล่าว คือธัมมนันทาภิกษุณี (รศ.ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์) และมีสำนักภิกษุณีอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ถึงแม้สิทธิที่สตรีได้รับในทางศาสนาจะมีการยอมรับจากชนกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นกลุ่มที่น้อยนิด เพราะสังคมไทยนั้นยังคงมองว่าสตรีมีหน้าที่เพียงสนับสนุนและส่งเสริมพระพุทธศาสนา เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามในฐานะอุบาสิกาเท่านั้น ส่วนหน้าที่การเป็นนักบวชไม่ว่าจะเป็นภิกษุณี สามเณรี หรือแม่ชี ล้วนเป็นบทบาทที่ขัดต่อสายตาสังคม เพราะความที่สังคมมองว่าสตรีเมื่ออยู่ใกล้ชิดกับบุรุษย่อมมีเหตุไม่เหมาะสมขึ้น